

Utemiljön ur ett hälsoperspektiv vid två äldreboenden

En fallstudie med platsanalys och
metodåterkoppling på användningen av Quality
evaluation tool

The outdoor environment from a health
perspective at two nursing homes

A case study with site analysis and method feedback on the
use of Quality evaluation tool

Rosanna Westerlund

Examensarbete/Självständigt arbete • 15 hp

Sveriges lantbruksuniversitet, SLU

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Trädgårdsingenjör design

Alnarp 2023

Utemiljön ur ett hälsoperspektiv vid två äldreboenden. En fallstudie med platsanalys och metodåterkoppling på användningen av Quality evaluation tool

The outdoor environment from a health perspective at two nursing homes. A case study with site analysis and method feedback on the use of Quality evaluation tool

Rosanna Westerlund

Handledare: Anna Bengtsson, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för människa och samhälle
Bitr. handledare: Helene Landin, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för människa och samhälle
Examinator: Nina Oher, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för människa och samhälle

Omfattning: 15hp
Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E
Kurstitel: Självständigt arbete i Landskapsarkitektur
Kurskod: EX0847
Program/utbildning: Trädgårdsingenjör design
Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2023
Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.

Nyckelord: QET, Quality evaluation tool, hälsofrämjande design, evidensbaserad design, hälsoträdgård, miljökvaliteter, stimulerande design, bekväm design, 4 zoner av kontakt med utemiljön, utmaningsgradient, särskilt boende för äldre.

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammanfattning

Detta arbete undersöker utemiljön vid två särskilda boenden för äldre genom ett hälsofrämjande perspektiv. Detta görs genom verktyget Quality evaluation tool (QET) och dess första steg landskapsanalys.

Genom verktyget undersökts 19 olika miljökvaliteter på respektive boende utifrån principmodellen om fyra zoner med kontakt med utemiljön. De 19 olika miljökvaliteterna delas upp i 6 miljökvaliteter som påverkar om en design kan anses bekväm och användbar för målgruppen, samt 13 stimulerande miljökvaliteter som handlar om tillgången till liv och natur i utemiljön. Miljöerna skattades på en skala från 1 till 5 utifrån hur representerade de olika miljökvaliteterna var i respektive zon. Detta presenteras i en resultatöversikt för respektive plats samt genom beskrivande text och bildexempel över hur kvaliteterna uttrycktes över de olika platserna.

Arbetet innefattar även en metodåterkoppling på användningen av verktyget genom swotanalys. Syftet med studien är dels att beskriva de två miljöerna utifrån QET och att genom dessa beskrivningar bidra med fler exempel på hur miljökvaliteterna kan te sig i uttryck. Ett annat syfte är att göra en metodåterkoppling på verktyget. Urvalet är två platser som är intressanta då de kan anses utgöra goda exempel över vårdbyggnader. Resultatet bidrar med fler visuella beskrivningar över miljökvaliteternas uttryck och en landskapsanalys i linje med steg 1 i designprocessen för QET över de två olika platserna. Utöver detta är ett bidrag den beskrivning av författarens upplevelse av att ha använt verktyget som metod genom att lyfta styrkor, svagheter, möjligheter och hot kopplat till processen.

Nyckelord: QET, Quality evaluation tool, hälsofrämjande design, evidensbaserad design, hälsoträdgård, miljökvaliteter, stimulerande design, bekväm design, 4 zoner av kontakt med utemiljön, utmaningsgradient, särskilt boende för äldre.

Abstract

This work examines the outdoor environment at two nursing homes for the elderly through a health-promoting perspective. This is done through the Quality evaluation tool (QET) and its first step landscape analysis.

Through the tool, 19 different environmental qualities of each residence were examined based on the principle model of four zones of contact with the outdoors. The 19 different environmental qualities are divided into 6 environmental qualities that affect whether a design can be considered comfortable and useful for the target group, as well as 13 stimulating environmental qualities that deal with access to life and nature in the outdoor environment. The environments were estimated on a scale from 1 to 5 based on how represented the different environmental qualities were in each zone. This is presented in a result overview for each location as well as through descriptive text and visual examples of how the qualities were expressed across the various locations.

The work also includes method feedback on the use of the tool through SWOT analysis. The purpose of the study is partly to describe the two environments based on QET and to contribute through these descriptions with more examples of how the environmental qualities can be expressed. Another purpose is to gather method feedback on the tool. The selection of these two locations were chosen because they can be considered good examples of care buildings. The result contributes more visual descriptions of the expression of the environmental qualities and a landscape analysis in line

with step 1 of the design process for QET over the two different locations. In addition to this, a contribution is the description of the author's experience of having used the tool as a method by highlighting strengths, weaknesses, opportunities, and threats connected to the process.

Keywords: QET, Quality evaluation tool, health-promoting design, evidence-based design, healing garden, environmental qualities, stimulating design, comfortable design, 4 zones of contact with the outdoors, gradient of challenge, nursing homes.

Innehållsförteckning

Inledning	8
1.1 Bakgrund.....	8
1.1.1 Utemiljön & hälsa.....	8
1.1.2 Hälsoeffekter av utevistelse för gruppen äldre.....	9
1.1.3 Äldres situation i samhället.....	9
1.1.4 Utemiljöns design spelar roll	10
1.1.5 Verktyg i arbetet mot att forma hälsofrämjande utemiljöer	10
1.1.6 Olika miljöer erbjuder olika typer av stöd vid olika återhämtningsbehov	11
1.1.7 Problemformulering	12
1.2 Syfte och frågeställning	13
1.3 Quality evaluation tool – En evidensbaserad designprocess.....	13
1.3.1 Designprocessens olika steg i QET	13
1.3.2 Miljökvaliteter för bekväm och stimulerande design	14
1.3.3 Principmodellen för fyra zoner av kontakt med utemiljön	16
1.3.4 Miljökvaliteterna för stimulerande design graderas i utmaning	17
Metod och material	19
2.1 Platsanalys.....	19
2.1.1 Förarbete	19
2.1.2 Fältarbete	20
2.1.3 Efterarbete.....	21
2.2 Urval.....	22
2.2.1 Bakgrundsinformation om platserna	22
2.3 Avgränsningar	23
Resultat platsanalys	24
3.1 Resultat Smedsgården	24
3.1.1 Smedsgårdens uppbyggnad	24
3.1.2 Beskrivning av zonernas innehåll.....	25
3.1.3 Bekväm design	26
3.1.4 Stimulerande design.....	29
3.2 Resultat Trädgårdarna.....	36
3.2.1 Trädgårdarnas uppbyggnad	36

3.2.2	Beskrivning av zonerna	37
3.2.3	Bekväm design	39
3.2.4	Stimulerande design.....	43
Diskussion		50
4.1	Hur beskrivs utemiljön vid två särskilda boenden för äldre utifrån ett hälsoperspektiv genom QET-verktyget?	50
4.1.1	Diskussion kring likheter och skillnader mellan platserna.....	50
4.1.2	Hur beskrivs platserna utifrån ett hälsoperspektiv?	52
4.2	Hur fungerar det att undersöka de två miljöerna med QET som analysverktyg? ...	54
4.2.1	Styrkor	55
4.2.2	Svagheter	56
4.2.3	Möjligheter	58
4.2.4	Hot	60
4.3	Slutsatser	62
Referenser		64

Tack

Stort tack till Anna Bengtsson och Helene Landin för fint stöd och råd under arbetets gång. Vidare tackas Lena Rosenberg, Marge arkitekter och LAND arkitektur samt enhetschefer vid respektive äldreboende som bidragit med hjälp kring urvalet på olika sätt.

Inledning

Fokus för arbetet är hälsofrämjande utemiljöer för äldre och metodåterkoppling på platsanalys av utemiljöer vid särskilda boenden för äldre.

I bakgrunden kommer målgruppsinformation beskrivas samt generell kunskap om utemiljö kopplat till hälsa presenteras. Detta görs med syfte att bidra med en bredare introduktion till ämnet och att teorier om utemiljö kopplat till hälsa även omfattar äldre personer. I slutet av bakgrunden presenteras problemformulering.

Därefter fortsätter inledningen med beskrivning av syfte och frågeställning för arbetet. Som en avslutande del av inledningen görs en djupare beskrivning av Quality evaluation tool, som är en central del av arbetets teorigrund och metod.

1.1 Bakgrund

1.1.1 Utemiljön & hälsa

Samhällets intresse för att förstå hur utemiljö och utevistelse påverkar vår hälsa ökar allt mer. Evidens finns också för att upplevelse av utemiljö och natur bidrar med positiva hälsoeffekter (Ulrich 1984; Ulrich et al. 1991; Ottosson & Grahn 2006). Till exempel upplever människor större stressreducerande effekter om de får titta på natur jämfört med stadsmiljö efter att ha utsatts för en stressande situation (Ulrich et al. 1991). Personer som från sin sjukhussäng har utsikt över grönområde jämfört med en tegelvägg upplever också ökade hälsofrämjande effekter, vilket setts genom att patienter behövde mindre smärtstillande och kortare sjukhusvistelse (Ulrich 1984).

Framträdande teorier för att beskriva varför naturen fungerar återhämtande för oss människor är bland annat *Attention Restoration theory* (Kaplan & Kaplan 1989). Denna teori framhäver att människors relation till naturen genom historien format människan till att på ett enkelt sätt läsa av naturens språk, vilket leder till förutsättningar till kognitiv återhämtning i naturen jämfört med andra miljöer som speglar vårt moderna samhälle, då inte samma krav på riktad uppmärksamhet och bearbetning krävs i naturen.

En annan framträdande teori är *Psychoevolutionary theory* (Ulrich 1994; Ulrich et al. 1991). Enligt denna teori är människan betingad av vår evolutionära historia till stressresponsen fight or flight. Fight or flight bedöms vara en reaktion från den

tid vi levde på savannen mot de hot och utmaningar som fanns där. Vid stress aktiveras vårt sympatiska nervsystem och gör kroppen redo för att antingen ta strid, frysa eller fly. Ett stresspåslag under lång tid utan återhämtning kan leda till sjukdom. Enligt denna teori hjälper naturen oss att lugna ner ett stressat nervsystem, och är därför läkande.

1.1.2 Hälsoeffekter av utevistelse för gruppen äldre

De hälsofrämjande effekter som kommer av utevistelse har också visats vara särskilt gynnsamma för de som är svagast och har störst psykisk eller fysisk obalans, till exempelvis bland gruppen äldre (Ottosson & Grahm 2006). Trots kunskapen om hälsoeffekterna som går att få genom kontakten med utemiljö kvarstår dock att många målgrupper inom vård och omsorg har svårare att få kontinuerlig utevistelse än gemene man eller saknar tillgång till utemiljöer i den utsträckning som vore önskat.

En av grupperna som kan ha svårt att ta sig ut på egen hand och som skulle kunna nå hälsofrämjande effekter av kontakt med utemiljö är gruppen äldre som bor på särskilt boende. Till exempel visade en litteraturstudie att personer med demenssjukdom uppvisade effekter av mindre uttryck av agitation korrelerat med spenderad tid på trädgårdsvistelse. Gemensamt visade kvalitativa studier från samma litteraturgenomgång att boende, personal och familjemedlemmar upplevde att trädgårdsvistelsen bidrog med möjligheter till avslappning, stimulerade till aktivitet och bidrog till återkallelse av minnen hos de äldre (Whear et al. 2014).

1.1.3 Äldres situation i samhället

Så många som 84 000 äldre bodde på särskilt boende i slutet av 2021 (socialtjänsten 2022). Med ålderdom ökar olika fysiska och psykiska problem och åkommor. Bland annat beskriver folkhälsomyndigheten (2021) att var tredje kvinna och var femte man har problem med ångest. Depressiva problem bland äldre anses också så vanligt förekommande att de kan ses som ett folkhälsoproblem (ibid.).

Folkhälsomyndigheten (2021) beskriver vikten av att arbeta förebyggande med psykisk ohälsa hos äldre och att främja åtgärder som bidrar med ökat välmående. Äldreomsorgen anses vara en aktör som är viktiga i arbetet kring att erbjuda just detta. Exempel på hur det kan göras är genom att erbjuda hälsosamma aktiviteter och öka möjligheterna till att få hälsosamma rutiner. Detta kan till exempel handla om att erbjuda sociala sammanhang för att minska ensamhet, skapa möjligheter till motion och servera hälsosam kost (ibid.). Då utomhusvistelse och utemiljö kan främja hälsa och välbefinnande skulle detta kunna vara en viktig hälsosam rutin likt de ovan beskrivna, som bidrar med ökat välmående.

1.1.4 Utemiljöns design spelar roll

Även då möjligheterna finns till utevistelse kan det för flera äldre individer på särskilt boende upplevas svårt att ta sig ut på egen hand. Det är därför viktigt att utemiljön är designad så att den så mycket som möjligt svarar an på målgruppens behov och erbjuder positiva miljöfaktorer när målgruppen väl får möjlighet att vara ute.

Utemiljön bör vara lättillgänglig och bekväm att befinna sig i för olika individer med olika förutsättningar, både fysiska och psykiska (Bengtsson 2015). Detta är viktigt för att målgruppen ska kunna få så stort bidrag som möjligt av de positiva hälsoeffekterna som finns att erbjuda från utemiljön.

Det faktum att många äldre kan ha svårt att ha tillgång till utevistelse, gör även kunskapen om hur utsikten inifrån byggnader kan påverka oss, viktig. Ovan presenterat resonemang om hur den kontakt man har med utemiljön inifrån kan påverka genom utsikten (Ulrich 1984) gör det också viktigt att vid design prioritera den utsikt som erbjuds inifrån byggnader där målgrupper med svårigheter att ta sig ut, befinner sig.

Det är således viktigt att designa med ett helhetsperspektiv inifrån och ut där utsikt över grönområden även finns inifrån, vilket Bengtsson (2015) förmedlar i sin avhandling. Det är också av vikt att erbjuda en utemiljö som erbjuder design som innehåller just hälsofrämjande egenskaper, anpassad till den målgrupp som är avsedd att använda utemiljön (ibid.) och därmed att inte enbart designa utifrån vad som är estetiskt tilltalande.

1.1.5 Verktyg i arbetet mot att forma hälsofrämjande utemiljöer

Det finns olika verktyg man kan använda sig av när man arbetar med design. Ett verktyg som finns att använda för just design av utemiljöer i vårdssammanhang är *Quality evaluation tool*, QET (Bengtsson & Grahn 2014).

I verktyget ingår 19 olika evidensbaserade miljökvaliteter som är baserade på både människors allmänna önsknings om utemiljöer samt mer specifika behov kopplade till vårdssammanhang. Den forskning och teoribakgrund som man byggt miljökvaliteterna i verktyget på, härstammar från både kvantitativ och kvalitativ forskning (Bengtsson & Grahn 2014).

QET är även ett verktyg som poängterar vikten av att se till helheten av den miljö som erbjuds användaren, inifrån och ut genom olika zoner (Bengtsson 2015). Att arbeta med vårdmiljöers länk mellan innemiljö och utemiljö samt med hur utemiljöerna är uppbyggda utifrån *Quality evaluation tool* hjälper användaren att möjliggöra att designen erbjuder positiva hälsoeffekter för målgruppen platsen berör. Detta gör verktyg likt QET viktiga, då de kan hjälpa verksamma inom branschen att fatta designmässiga beslut som bygger på evidensbaserade grunder med målet att skapa design som leder till ökade hälsoeffekter för användaren. Ett verktyg med sådana egenskaper hjälper inte enbart gestaltaren, utan kan även vara

ett hjälpmedel för att kommunicera lämpliga åtgärder i en utemiljö till olika beslutsfattare, vilket kan leda till ökade förutsättningar för goda miljöerbjudanden. QET presenteras mer djupgående i slutet av kapitel 1.

1.1.6 Olika miljöer erbjuder olika typer av stöd vid olika återhämtningsbehov

Olika målgrupper kan ha skilda behov i utemiljön utifrån deras mående. För individer med hög stressnivå är behovet av ett inåtriktat engagemang och stillhet stort för att återhämtning ska uppnås (Grahn & Stigsdotter 2010). Omvänt finns individer som har större behov av stimulans och en aktiverande miljö. Exempelvis kan detta behov finnas hos individer som är inom långtidsvård, med ett ökat behov av stimulans snarare än återhämtning av stress (Bengtsson 2015). De designbehov som faller ur varierade målgruppers behov kan beskrivas genom två olika behovspyramider (se figur 1). En rättvänd pyramid och en uppochnervänd. Den rättvända pyramiden illustrerar den målgrupp som i störst utsträckning har behov av mindre utmanande miljö som främjar återhämtning av stress och att därefter kunna välja mer utmanande delar i miljön. Den uppochnervända pyramiden illustrerar tvärtom den målgrupp som har behov av att ha ett lättillgängligt utbud av de miljökvantiteter som är mer utmanande i första hand och att därefter kunna välja mindre utmanande miljöer (Bengtsson et al. 2018).

För platser som har brukare med skilda behov är det av vikt att erbjuda en varierad miljö som stödjer olika typer av återhämtningsbehov samt en variation av miljökvantiteter som erbjuder olika grad av utmaning i miljön med möjlighet att delta i ett mer utåtriktat engagemang eller inåtriktat engagemang enligt teorin om stödjande miljöer. Det är av vikt med en miljö som svarar ann på målgruppens behov som är lättillgänglig enligt kriterierna för bekväm design, men att den också finns fysiskt nära. Miljökvantiteter som ligger längre bort på gradienten än det behov målgruppen har i första hand, kan erbjudas fysiskt längre bort i andra hand (ibid.).

Särskilda boenden för äldre kan antas ha boende som kan ha behov som kan relateras till både den rättvända och uppochnervända pyramiden, då personer som bor på dessa boenden ofta kan skilja sig i vårdbehov. Vårdbehovet kan till exempel variera från att främst utgöra ett trygghetsbehov, där individen i stort är frisk och därmed har ett stort behov av stimulans, vilket skulle kunna relateras till den uppochnervända pyramiden. Det kan även handla om ett mer omfattande vårdbehov med behov av återhämtning av stress och möjligheter till ett inåtvänt engagemang som kan relateras till den rättvända pyramiden.

1.1.7 Problemformulering

Metodutveckling – ett viktigt steg på vägen mot hälsofrämjande miljöer

Genom att kontinuerligt utvärdera evidensbaserade verktygs användarvänlighet och funktion kan kunskapen om verktyg och dess applicerbarhet ökas, vilket möjliggör att i större utsträckning skapa hälsofrämjande utemiljöer i vårdkontexter.

QET tillkom 2014 och kan ha nytta av återkoppling av användarupplevelser. Fler fotografier och beskrivningar över hur miljökvatiteterna kan te sig på olika platser kan fungera stödjande för framtida användare och fungera som referensverk vid nya platsanalyser. Ökad applicerbarhet av verktyg som är byggda på grunder av evidens ökar möjligheterna att fatta evidensgrundade beslut i gestaltungsprocesser. Det ökar förutsättningarna för goda designresultat som i sin tur möjliggör att utemiljöns positiva hälsoeffekter kan gagna målgruppen i större utsträckning och därmed bidra till ökad hälsa.

Interdisciplinär samverkan

Trädgårdarna och Smedsgården är två särskilda boenden för äldre som kan anses utgöra intressanta exempel att utföra platsanalys på utifrån QET, och därefter metodåterkoppling. Boendena är gestaltade av Marge Arkitekter och LAND arkitektur som samarbetat genom planeringsprocessen.

Det finns flera aspekter som gör de två olika äldreboendena intressanta. Vid utformningen har det funnits ett målgrupps- och verksamhetsperspektiv och arkitekterna har i planeringsstadiet haft dialog med forskare kring inne och utemiljö. Båda platserna har också vunnit pris för bästa vårdbyggnad i kategorin mindre projekt vid olika år (forumvårdbyggnad.se 2019; 2021).

Vårdbyggnadspriset har som syfte att 1. uppmärksamma goda exempel på väl utförda vårdmiljöer. 2. premiera byggnadsverk som, utifrån patientens behov och med samtida arkitektur, skapat en vårdmiljö som stödjer vårdens utveckling och nya arbetssätt. 3. framhålla projekt där en bra process tillsammans med engagemang från alla inblandade parter lett fram till ett gott resultat (arkitekt.se 2022). Detta gör att platserna kan anses utgöra goda exempel på särskilda boenden för äldre.

Det är intressant att studera boendena genom ytterligare perspektiv och att studera just utemiljön utifrån en hälsofrämjande kontext. Detta möjliggör också ett utbyte av erfarenheter för intressenter med liknande syfte och målsättning kring att öka förutsättningar för ökad hälsa och välbefinnande för gruppen äldre vid särskilda boenden. Platsernas utformning beskrivs vidare under urval i metodavsnittet.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna studie är att undersöka och beskriva två särskilda boenden för äldre utifrån ett hälsofrämjande perspektiv genom QET. Vidare är syftet att bidra med återkoppling på QET som metod. Detta görs utifrån följande frågeställningar:

- Hur beskrivs utemiljön vid två särskilda boenden för äldre utifrån ett hälsoperspektiv genom QET-verktyget?
- Hur fungerar det att undersöka två särskilda boenden för äldre med QET som analysverktyg?

Önskade mål för arbetet är bland annat att bidra med information som kan vara relevant i arbetet kring att öka tillämpbarheten för framtida användare av QET-verktyget. Detta görs genom att bidra med fler visuella exempel och beskrivningar över zonerna och de 19 olika miljökvaliteterna som ingår i verktyget. Ett annat mål är att bidra med beskrivning av upplevelser och erfarenheter från att ha använt verktyget i praktiken som en del av metodåterkoppling. Slutligen att beskriva de två utemiljöerna utifrån ett hälsofrämjande perspektiv genom evidensbaserad design. Detta kan även vara av intresse för nyckelpersoner tillhörande platserna.

1.3 Quality evaluation tool – En evidensbaserad designprocess

I detta avsnitt presenteras mer djupgående information om designprocessen som Quality evaluation tool utgör, samt modeller och teori som ingår i verktyget. Först beskrivs designprocessens olika steg som ingår i verktyget. Sedan beskrivs miljökvaliteterna för stimulerade design och bekväm design. En redogörelse över hur miljökvaliteterna är graderade enligt en utmaningsgradient görs också, som delvis introducerats i bakgrunden (avsnitt 1.1.6), relaterat till målgruppsbeskrivningen

1.3.1 Designprocessens olika steg i QET

Verktyget utgjorde inledningsvis en evidensbaserad designprocess i tre steg (Bengtsson & Grahn 2014). Ett fjärde steg tillkom senare och beskrivs som lämpligt exempelvis i forskningssammanhang (Bengtsson et al. 2018)

Steg 1 innebär att utföra en landskapsanalys, där en plats inventeras utifrån 19 miljökvaliteter utifrån fyra olika zoner, vilka presenteras vidare nedan.

Steg 2 innebär att undersöka vikten av miljökvaliteterna för brukarna och den verksamhet som ska använda utemiljön, vilket kan göras i samtal med brukarna,

med personal, anhöriga och så vidare. En djup förståelse om målgruppens behov är viktig för designprocessen. Även detta steg görs utifrån fyra zoner.

Steg 3 innebär att slutsatser dras utifrån den information som framkommit genom steg 1 och 2, vilka tillsammans utgör en bas för förslag på designåtgärder med målgruppens och verksamhetens behov i fokus. Dessa designåtgärder presenteras utifrån bekväm och stimulerande design samt i relation till utmaningsgradienten.

Steg 4 utgör en POE (Post occupation evaluation), vilket innebär en utvärdering efter anläggning där användningen av den slutliga designprodukten undersöks.

1.3.2 Miljökvaliteter för bekväm och stimulerande design

Nedan presenteras kriterierna för bekväm respektive stimulerande design

Tabell 1. Bedömningskriterier för bekväm design enligt QET. Tabell baserad på Bengtsson et al. 2018.

A. Bekväm design – 6 miljökvaliteter som representerar en bekväm design tillgänglig för målgruppen	
A1. Nära och lättillgängligt	Det finns en närliggande grönskande utemiljö (exempelvis trädgård) för brukargruppen. Den är väl synlig och lätt att komma ut till från byggnaden där brukargruppen uppehåller sig. Det är enkelt att komma in och ut vad avser dörrar, lås, trösklar etcetera
A2. Omgärdning	Omgärdningen av utemiljön för brukargruppen (häckar, staket etcetera) motsvarar den nivå av trygghet och säkerhet som brukargruppen behöver utan att för den skull upplevas som inneslående. Vissa målgrupper kan ha behov av smitvägar. Överväg om grindar behöver maskeras exempelvis för att skydda brukare med kognitiva svårigheter som annars kan råka komma bort sig eller triggas att vilja ta sig ut.
A3. Trygghet & säkerhet	a) Risker för fysiska obekvämligheter i utemiljön är mycket små, till exempel risk för att falla eller halka, risker med giftiga växter eller att falla ned i vatten. Markbeläggningar är tillgängliga avseende bredd, ytor, kanter och lutningar. Avståndet mellan bänkar passar målgruppen och det finns räcken att hålla i där det behövs. b) Risker för psykologiska obekvämligheter i utemiljön är mycket små. Utemiljön är tilltalande och påträngande färger, former och uttryck som kan tolkas negativt undviks. Överväg risker för att folk tränger sig på, risker för att mot sin vilja bli beskådad av utomstående och risker för att de som uppehåller sig i utemiljön på något sätt stör de personer som uppehåller sig inomhus och vice versa.
A4. Familjärt/Lätt att ta till sig	Utemiljön ter sig som en naturlig del av hälsoinrättningen. Det är lätt att lära känna utemiljön. Utemiljöns karaktär, dess innehåll och användningsmöjligheter är bekanta samt enkla att ta till sig för

	brukarna. Folk som uppehåller sig i utemiljön är välkända för brukargruppen.
A5. Orienterbarhet	Utformning och design av stråk, platser, landmärken, noder och kanter är tydliga och hjälper brukargruppen att förstå och att kunna orientera sig i utemiljön. För personer med svårigheter att orientera sig är det exempelvis viktigt att stråk inte leder till återvändsgränder och att en variation av platser längs med stråken ger möjlighet till olika upplevelser och aktiviteter. Dörren tillbaka in i byggnaden är ett viktigt landmärke som ska vara synligt i hela trädgården. Gränser mellan privata och allmänna platser är tydliga.
A6. Olika möjligheter i olika väder	Promenadstråk och sittplatser är placerade så att det finns möjlighet att få sol, skugga, vindskydd och regnskydd.

Tabell 2. Bedömningskriterier för stimulerande design enligt QET. Tabell baserad på Bengtsson et al. 2018.

B. Stimulerande design – 13 miljökvatiteter som tillgången till natur och liv i utemiljön	
B1. Kontakt med omgivande liv	Det är möjligt att ta del av livet i samhället utanför vårdinrättningen, till exempel att uppleva människor, djur och trafik.
B2. Sociala möjligheter	Det finns möjligheter i utemiljön för underhållning och nöjen samt platser där du kan träffa andra människor. På dessa platser finns det växter och andra saker att samtala kring. Det finns sittmöjligheter som gör det enkelt att mötas och umgås utomhus.
B3. Lustfyllda och meningsfulla aktiviteter	Det finns platser i utemiljön för stillasittande aktiviteter (till exempel koppla av, dricka kaffe, läsa), sociala aktiviteter, fysiska aktiviteter, terapeutiska aktiviteter och trädgårdsaktiviteter. Det finns promenadstråk som kan användas för motion såväl som för lugna promenader. Det finns möjlighet för besökande barn att leka och samspele med utemiljön.
B4. Kultur och koppling till gångna tider	Det finns platser i utemiljön som ger möjlighet att fascineras över människans kultur och värderingar. Det finns föremål som stimulerar minnet såsom en tvättlina, en rickepump eller en grillplats. Växter och inslag i utemiljön ger platsen en egen karaktär och mening samt något att vara stolt över.
B5. Symbolism/speglning	Det finns inslag i utemiljön som kan ge upphov till symbolism och metaforer mellan ens eget liv och naturen. Upplevelsen av tidlöshet i närheten av en stor mossbelupen sten är ett exempel. Att beakta är till exempel att grönska och frodighet i vissa situationer kan upplevas vara alltför påträngande. ("Ja, visst gör det ont när knoppar brister" Karin Boye)

B6. Öppet och utsikt	Det finns inbjudande öppna grönskande ytor med utsikt mot natur och växter.
B7. Känsla av rymd	Det finns områden som ger en känsla av att komma in i en ostörd värld, med en känsla av sammanhängande helhet, till exempel som i en bokskog.
B8. Artrikedom och variation	Det finns områden i utemiljön med artrikedom vad gäller växter och/eller djur som ger varierande uttryck för liv. (Intensiva påträngande uttryck och grönska kan ha stor påverkan på känsliga individer).
B9. Sinnlig njutning av natur	Det finns möjlighet i utemiljön att se, känna, höra, dofta och smaka av vad naturen erbjuder, till exempel träd, växter, blommor, frukter, djur och insekter. Det finns möjlighet för naturupplevelser av sol, himmel, vind, vatten, soluppgång och solnedgång.
B10. Årstidsväxlingar i naturen	Det finns möjlighet att följa årets växlingar i naturen, dels med sina sinnen, dels genom upplevelser och aktiviteter i utemiljön. Detta ger ledtrådar till personer som har svårt att orientera sig i tid och rum.
B 11. Rofylldhet	Det finns rofyllda platser i utemiljön som varken är överbefolkade eller har störande inslag. Välskötta områden med lugnande element av vatten och/eller grönska erbjuder avkoppling, frid och tystnad. Ljudet av vatten är särskilt lugnande.
B.12 Vildhet & Natur	Det finns möjlighet att uppleva naturen på dess egna villkor. Det finns områden där växter ser ut att ha kommit av sig själv och där de får utvecklas fritt.
B.13 Avskilt & skyddat	Avskilt och skyddat Det finns omgärdade och avskilda grönskande platser i utemiljön där man ostört kan göra vad man vill, vara ifred, ha privata diskussioner eller bara betrakta folk från avstånd. Det finns särskilda avskilda platser utomhus för personalens pauser.

1.3.3 Principmodellen för fyra zoner av kontakt med utemiljön

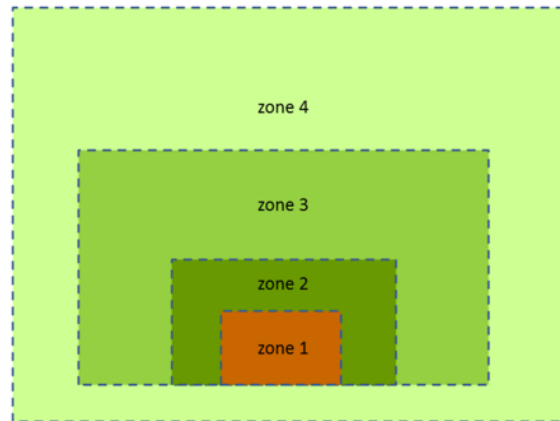
Denna principmodell är en del av QET och lyfter vikten av utomhusmiljöns betydelse för vår hälsa och kopplar utemiljön till olika zoner utifrån byggnaden. Inventering av ovan presenterade miljökvaliteter görs utifrån följande zoner som utgör principmodellen. Se figur 1 för visualisering av principmodellen.

Zon 1 beskriver att utemiljön påverkar vår hälsa redan när vi är inne i vår bostad genom att vi påverkas vad vi har för utsikt, samt vilken luft vi nås av och om vi i vårt hem exponeras av solljus eller ej samt i vilken utsträckning (Bengtsson 2015).

Zon 2 utgör de ytor som kan förklaras vara en gräns mellan ute och inne, till exempel en balkong, terrass eller växthus.

Zon 3 är uteområdet som är kopplat till byggnaden och där vi befinner oss när vi lämnat byggnaden och zon 2, till exempel trädgården till byggnaden.

Zon 4 är utemiljöer utanför boendets område som fortfarande är tillgängliga för den boende till exempel genom att de ger utsikt eller påverkar klimatet eller liknande. Det kan till exempel vara en park eller ett naturområde man kan motionera i.

Figur 1. Principmodellen för Fyra zoner av kontakt med utemiljön (Bengtsson 2015).

Modellen understryker att kontakt med utemiljön har mest påverkan på den som är svagast (ibid.) Detta gör att analys i de olika zonerna blir viktig, då vissa personer ej själva har möjlighet att fysiskt lämna zon 1, men trots det kan nå hälsofördelar genom upplevelser som erbjuds i zon 4, till exempel genom utsikt från fönster i zon 1. I de fall ett vårdboende har få miljökvaliteter i sin egen utemiljö som är kopplad till boendet kan till exempel kvaliteter i zon 4 kompensera för detta, men då krävs att den designen har de bekväma miljökvaliteterna så att den är bekväm för målgruppen att vistas i.

1.3.4 Miljökvaliteterna för stimulerande design graderas i utmaning

Figur 2. Bekvämd design behöver alltid vara tillgodosedd för att kunna ta del av stimulerande design. miljökväligheterna för stimulerande design rangordnade enligt en utmaningsgradient. Två huvudgrupper kan ses gällande behov i relation till utemiljö. En grupp är mer känslig för överstimulans och har ett behov av att i första hand nå de stimulerande miljökväligheterna som befinner sig nederst på utmaningsgradienten. En grupp är känslig för understimulans och har ett behov av att i första hand ta del av miljökväligheterna som befinner sig överst på utmaningsgradienten. Figur Westerlund (2023), baserad på två huvudtyper av pyramider (Bengtsson 2015).

De tretton olika miljökväligheterna för stimulerande design ställer olika krav på användaren och är därmed olika utmanande (se fig. 2). Detta innebär även att de har olika återhämtande effekt beroende på vilka behov en individ har.

De stimulerande miljökväligheterna är rangordnade utifrån utmaningsgrad där B1 är mest utmanande och ställer högst krav på individen, och B13 är minst utmanande och ställer lägst krav på individen. Att olika individers behov av stimulans kan skiljas åt illustreras i figur 2. Figuren visar att två huvudgrupper av behov finns, vilket kan representera två målgrupper, en som har ett behov av återhämtning och är känslig mot överstimulans, vilket illustreras av den rättvända pyramiden. En annan huvudgrupp som mår bra av stimulans och bör undvika understimulans, vilket illustreras av den omvända pyramiden (Bengtsson, 2015).

Metod och material

I detta avsnitt presenteras hur platsanalysen gått till genom stegen *förarbete*, *fältarbete* och *efterarbete*. Här beskrivs även hur metodåterkoppling har gått till som en del av efterarbetet. Vidare beskrivs urvalsmetod för arbetet med utökad beskrivning av de två platser som utgör urvalet. Därefter presenteras arbetets avgränsningar.

2.1 Platsanalys

Insamling av information om platserna gjordes genom QET-verktygets första del i den evidensbaserade designprocessen (Bengtsson & Grahn 2014). Detta steg gjordes genom en inventering av de 19 olika miljökvaliteter som utgör bekväm och stimulerande design i miljöns respektive zoner enligt principmodellen Fyra zoner av kontakt med utemiljön presenterad i kapitel 1.

Miljökvaliteterna skattades utifrån en 5-gradig skala hur närvarande de är i de olika zonerna, där gradering 1 betyder "*Avsaknad/minimal närvaro av miljökvalitet*" och gradering 5 betyder "*Miljökvalitet finns i mycket hög utsträckning*". Syftet med en 5-gradig skala var att testa hur den typen av rapportering upplevdes jämfört med andra skalor och om det en utökad gradering bidrog till en nyansering som var hjälpsam för att beskriva platserna. Andra skalor som använts i tidigare metodåterkoppling är till exempel den 3-gradiga skalan *not found* (-), *weak/ambiguous quality presence* (W), samt *strong/unambiguous quality presence* (S) (Tigerschiöld 2019). En 3-gradig skala användes även av Nilsson (2019) enligt graderingen *Distinctly perceived or present*, *Vaguely perceived or present*, *Neither perceived or present*.

2.1.1 Förarbete

För att få en förståelse för de olika platserna inför kommande platsanalys utfördes muntliga samtal med arkitekt och landskapsarkitekt involverade i arbetet med designen av de två områdena. Samtalet utgjorde till exempel frågor om byggnadernas och tillhörande utemiljöers utförande, samt hur planeringsprocessen hade gått till. Samtalet behandlade även hur målgruppsfokuset hade varit i planeringsprocessen och vilka faktorer som varit viktiga och styrande vid planering

kopplat till hälsa. Det resonerades även kring skillnader i planeringsfas och slutprodukt och vad som upplevdes ha blivit bra samt mindre bra. Syftet med samtalen var att bekanta sig med platserna inför fältarbete och för att få en ökad förståelse generellt kring platserna.

Utöver detta granskades byggnadsdokument med fokus på platsernas uppbyggnad och att göra en initial zonanalys av platsen. Under förberedelser identifierades även rumsligt separata enheter som utgjorde zon 3 i ett initialt steg. Administrativa förberedelser gjordes för att underlätta datainsamling i fält. Exempelvis rubriksattes anteckningsmaterial med identifierade rumsliga enheter samt zoner och markerades ut på planritning med syfte att skapa förutsättningar för struktur för anteckningar i fält. Dokumentmall över bedömningskriterierna för bekväm respektive stimulerande design enligt Bengtson et al (2018) skrevs ut för att ha lättillgänglig vid inventering i fält.

2.1.2 Fältarbete

Fältarbetet skedde under två dagar i december månad. Besök på Smedsgården (plats 1) gjordes på eftermiddagen dag 1 och tog ca 3,5 timmar. Besök på Trädgårdarna (plats 2) gjordes på förmiddagen dag 2 och tog ca 5 timmar.

Vid fältbesöket fortsattes arbetet att identifiera ytor tillhörande de olika zonerna enligt principmodellen för fyra zoner i kontakt med utemiljön (Bengtsson 2015). Eventuella korrigeringar som behövdes av den zonuppdelning och struktur inför bedömning som var gjord i förberedelserna åtgärdades. Exempelvis fanns ytor som i förarbetet via dokumentanalys bedömts tillhöra zon 3, som visade sig i verkligheten tillhöra zon 4.

Därefter påbörjades inventering av respektive miljökvaliteter för bekväm och stimulerande design genom att studera hur dessa upplevdes i utemiljöerna tillhörande de fyra olika zonerna. Inventering av miljökvaliteternas förekomst gjordes utifrån en samlad bedömning för respektive zon, förutom i zon 3, där inventeringen även gjordes efter uppdelning utifrån de rumsligt avgränsade enheter som utgör zon 3. Denna uppdelning gjordes för att möjliggöra en översikt över om och hur olika rumsligt separata ytor i zon 3 (trädgårdsrum kopplade till boendet) skiljer sig åt. Detta kan ge information om de närmsta utemiljöernas utmaning enligt utmaningsgradienten presenterad i bakgrundsdel av arbetet (se figur 2), och därmed uttrycka eventuella skillnader mellan de olika trädgårdsrummen.

Inventeringen gjordes genom noteringar och anteckningar utifrån miljökvaliteternas kriterier i de olika zonerna. Utöver detta dokumenterades platserna grundligt genom fotografering för att möjliggöra fortsatt analysarbete i efterhand. Fotodokumentationen utgick från två fokus:

1. Att fotografera platserna grundligt och heltäckande för att skapa data att bearbeta vid efteranalys. Detta för att möjliggöra att efteranalys av inventering av miljökvaliteter skulle kunna ske på grunder som speglar verkligheten.

2. Att samla material och dokumentera visuellt beskrivande exempel över zoninnehåll och hur miljökvaliteterna uttrycktes.

Inga av de boende fick delta på fotografier i arbetet på grund av GDPR och etiska själ.

2.1.3 Efterarbete

Efterarbete platsanalys

En stor del av analysarbetet har skett under efterarbetet med genomgång av fotografier samt anteckningar från respektive zon och rumsligt fördelad plats från fältarbetet.

Miljökvaliteterna i respektive zon analyserades i flera omgångar enligt ovan beskrivning av steg 1 i QET (se avsnitt 1.3.1). Miljökvaliteterna behövde ibland vägas mot varandra i uttryck genom jämförelse av de två platserna, för att hitta en rättvis bedömning på skalan 1–5 och graderas därefter. Beskrivande text av framträdande uttryck över de olika zonerna gjordes för varje miljökvalitet, vilket även motiverade respektive gradering ytterligare och kompletterade graderingen med rikare information. Foton som ansågs beskriva miljöerna genom uttryck av flera miljökvaliteter eller ansågs utgöra goda exempel på att visuellt förmedla kvalitaternas uttryck på platsen sorterades ut bland bildmaterialet.

Efterarbete metodåterkoppling utifrån SWOT

Metodåterkopplingen på användningen av QET vid platsanalys utfördes genom SWOT-analys inspirerat på tillvägagångssättet av Hay & Castilla (2006).

SWOT-analys är ett verktyg som grundar sig på analys utifrån fyra olika områden; *styrkor* (strengths), *svagheter* (weaknesses), *möjligheter* (opportunities) och *hot* (threats) (ibid.). Detta är en metod som kan användas vid utvärdering och beslut i olika områden till exempel utvärdering av metod, verktyg eller en plats. Denna metod valdes då SWOT kan anses vara ett väletablerat analysverktyg som täcker in både positiva och negativa aspekter. Utifrån SWOT utvärderades författarens upplevelse av användningen av QET-verktyget för platsanalys.

Material till metodåterkopplingen har samlats in utifrån två tillvägagångssätt:

1. Kontinuerlig anteckning av reflektioner som uppstått under arbetet.
2. Avsatt tid för fri reflektion utifrån respektive kategori i SWOT.

Resultatet av metodåterkopplingen presenteras som en del i diskussionsavsnittet för arbetet.

2.2 Urval

Urvalet av objekt för platsanalys har gjorts genom icke slumpmässigt urval och kvalitativ metod. Mer specifikt har det genomförts genom avsiktligt valda element genom ett ändamålsenligt urval enligt beskrivning av Patton (1990).

Ändamålsenligt urval medför möjligheter att studera något djupgående genom att välja situationer eller objekt som är rika på information. Detta kan göras genom flera olika tillvägagångssätt. Till skillnad från slumpmässigt urval är inte syftet vid ändamålsenligt avtal att generera generaliserbarhet, utan snarare att nå djup och rik information kring syftet med aktuell studie (ibid.).

Platserna för detta arbete har valts på grund av att det anses vara intressanta exempel att studera ur olika aspekter, vilket beskrivs i bakgrunden. Detta gör att platserna kan beskrivas vara ett stratifierat ändamålsenligt urval, vilket innebär att urvalet illustrerar egenskaper för speciella subgrupper som är av intresse och som möjliggör jämförelse. Urvalet kan vidare beskrivas ha tillkommit enligt snöbollsmetoden, vilken enligt Patton (1990) kan liknas via att ett objekt att studera hittas via ett kontaktnät där processen kan vara att fråga någon, som sedan vet någon, som slutligen vet någon som vet mycket om vad som skulle kunna utgöra informationsrika fall att undersöka.

2.2.1 Bakgrundsinformation om platserna

Nedan presenteras ytterligare beskrivning av de två platser som utgör urvalet.

Trädgårdarna är placerat i Örebro och öppnade 2016 och 2018. Ledord vid planering har varit tre forskningsanknutna begrepp: Integritet, Attraktivitet och Närhet till grönska. Kortfattat lyfter dessa begrepp vikten av att känna delaktighet och tillhörighet, att hur attraktiv den fysiska miljön är påverkar viljan att ta en promenad och därmed skapa aktivitet, samt att ha möjligheter att ta del av grönska både inifrån byggnaden och genom utevistelse och att kunna välja olika trädgårdsupplevelser utifrån behov av stimulans. Visionen för utemiljön var bland annat att skapa en större bostadsgård för gemensamma aktiviteter samt mindre atriumgårdar för lugn och ro. I planeringen ingick även att utemiljön genom de olika gårdarna skulle erbjuda en variation i utmaning och stimulans för de boende (LAND arkitektur, uå). Då omgivningen för platsen var bilburen fanns även en önskan att arbeta inåt och skapa hög kvalitet på innergårdar, med motivering att innergårdarna utgör brukarnas vardagsmiljö och man som boende inte så ofta kommer utanför boendet (Orvesten 2022).

Smedsgården är placerat i Askersund och öppnade 2020. Vid Smedsgården planerades byggnaden av arkitekterna först och sedan tillkom en planering av utemiljön för hela vårdområdet som utgjordes av intilliggande vårdbyggnader med tillhörande utemiljöer, med tanke att skapa ett sammanhållet grönt kvarter som uppmuntrade till promenad och utflykt inom hela vårdområdet. (LAND arkitektur

2018). Projektering av utemiljöerna utanför Smedsgården, tillhörande övriga vårdområdet har dock ej genomförts.

Likheter mellan platserna är att de i huvudsak utgör två våningar, med syftet att boende aldrig ska ha längre än en trapp ner till innergårdarna. De är även byggda med omgärdade atriumgårdar där man ska kunna ta del av utemiljön utan att gå vilse (Björn 2022; Orvesten 2022). Kognitiv svikt som kan finnas hos äldre kan leda till just orienteringssvårigheter, vilket kan medföra att gå vilse (Svenskt demenscentrum, 2023). Omgärdade ytor kan förenkla orientering. I utformningen har det även varit av vikt att utemiljön ska nås lätt oavsett var man bor. Detta genom antingen ha tillgång till atriumgård på nedervåning, alternativt erbjuda kvaliteten från gårdarna att ta del av från större takterrass med tillgänglig utsikt över utemiljö och vegetation, som komplement för att ej ha direkt tillgång till atriumgård (Orvesten 2022; Björn 2022).

2.3 Avgränsningar

Platsbesök har skett vid ett tillfälle på respektive plats på grund av långt geografiskt avstånd i relation till studiens omfattning. Antalet platser som ingår i urvalet avgränsas till två, på grund av tillgången till lämpliga platser.

Fokus för insamling av data för att besvara de två frågeställningarna sker genom steg 1 i den evidensbaserade designprocessen som QET utgör. Således ingår inte steg 2 (brukarundersökning) och steg 3 (designförslag). Dock berör diskussionen delvis dessa aspekter.

Vid användning av modellen fyra zoner av kontakt med utemiljön, kan ett tillägg av zon 0 göras, vilken exempelvis beskrivs i Ohers (2016) masteruppsats. Zon 0 kan beskrivas utgöra en plats som helt saknar kontakt med utemiljön, och kan vara viktig att adderas som en femte zon för att få ett helhetsperspektiv på en plats. I denna studie bearbetas inte zon 0. Fokusering har skett på zon 1–4 enligt Bengtssons (2015) modell, med en avgränsning i zon 1 för brukares privata boytor.

Resultat platsanalys

I detta avsnitt beskrivs platserna utifrån vilken utsträckning de hälsofrämjande miljökviteterna kommer till uttryck. Inledningsvis presenteras Smedsgården och sedan Trädgårdarna.

Respektive plats presenteras först med en beskrivande text om platsens uppbyggnad. Därefter följer en redogörelse av zonernas innehåll för att få en djupare förståelse av platserna. Respektive plats presenteras därefter med en tabell med bedömning mellan 1 och 5 för respektive miljökvitet utifrån varje zon först för *bekväm design, A*, sedan *stimulerande design, B*.

Zon 3 presenteras utifrån utemiljöns rumsliga uppdelning, då ytorna är stora och flera rumsliga enheter bedöms finnas. Denna uppdelning görs för att synliggöra eventuell variation i uttryck. Efter varje tabell med resultatöversikt beskrivs platserna skriftligt med en genomgång av respektive miljökvitets uttryck över zonerna. Bildexempel över zonernas innehåll samt hur olika miljökviteter kan te sig presenteras löpande.

3.1 Resultat Smedsgården

3.1.1 Smedsgårdens uppbyggnad

Smedsgården är uppbyggd i två våningsplan med tillhörande suterrängdel på en del av ytan. Alla avdelningar har tillhörande balkonger samt möjlighet att nå antingen omgärdad innergård (markplan) eller terrass (övre våning) från avdelningen. Suterrängdel har även tillgång till nedsänkt utedel. Utsikt från zon 1 och zon 2 är varierad av utemiljö tillhörande zon 3 och 4.

Figur 3. Översikt över Smedsgården med uppdelningar över zoner. Zon 1 utgör byggnadens insida. Zon 2 är tex. balkonger och terasser, vilka beskrivs i bild längre fram i arbetet. Zon 3 delas upp i separerade trädgårdsrum tillhörande byggnaden. Ytor för zon 4 ges som exempel ovan, men analysområdet fortsätter utanför bildexemplet. Planritning: LAND Arkitektur (2019, siffror tillagda av Westerlund (2023).

3.1.2 Beskrivning av zonernas innehåll

Zon 1

På Smedsgården finns dörrar med dörröppnare och breda korridorer med många fönster. Utemiljön är mycket närvarande över hela byggnaden genom de många fönster som finns som är både breda och djupa. Detta ger ljusinsläpp och möjlighet till utsikt över utemiljön från gemensamma utrymmen som korridorutrymmen, avdelningarnas matplatser och allrum.

I många av fönsterna finns även ett djup som möjliggör att sätta sig i fönstret. Dynor finns på plats som gör det bekvämare. Dörrar har varierande bredd, med dubbeldörrar ut mot gårdar från hall, samt enkeldörrar på en del ställen, till exempel mot balkong. Det finns stora fönsterpartier i alla matsalsområden och allrum. Ofta är de byggda på ett sätt så man kan se ut även om man är i sittande position eller liggande position.

Zon 2

Zon 2 består av balkonger som antingen är inglasade eller öppna. Utsikten från dessa är varierade mellan zon 3 och zon 4.

Zon 2 utgörs även av terrasser på övre våningsplan som är placerade mot atriumgård med utsikt över denna som en del av zon 3. Räcken och omgärdning har på många ställen för zon 2 gjorts i ett material som ej är helt slutet, vilket möjliggör ökad utsikt och ljusinsläpp även vid till exempel sittande ställning.

Zon 3

Zon 3 består av tre omgärdade atriumgårdar som ryms inom byggnaden med liknande förutsättningar såsom storlek och växtmaterial och markmaterial, men med varierande uppbyggnad och rumslighet inom ytan.

Utöver dessa finns en öppen grönyta vid en av entréerna med tillhörande nedgång och utemiljö vid suterräng (södra sidan) samt en genomgående utemiljö med gångväg mellan boendet och annan vårdbyggnad för boendet, där bro mellan de två byggnaderna skapar ett litet tak på en del av ytan. Dessa två platser är öppna mot omgivande samhälle, till skillnad från atriumgårdarna som är inom vårdbyggnaden.

Zon 4

Zon 4 erbjuder stor variation i miljöuttryck. I boendets södra omgivning finns äldre villaområde med hus delvis i gammal stil som går att se direkt från äldreboendet, ännu längre bort finns en sjö med tillhörande sjöpromenad och aktivitetsytor.

I sydväst finns en parkvilla med stor tillhörande tomt med mycket vegetation. Väster om boendets finns parkeringsområde och villaområde och i norr finns övriga fastigheter tillhörande vårdområdet och därefter bostadsområde med lägenhetshus. Äldreboendet ligger i ett vårdområde med andra byggnader. Runt om på vårdområdet finns olika utemiljöer som är öppna och går att besöka.

På östra sidan om vårdområdet finns ett vegetationsområde med träd och rinnande bäck samt kuperad terräng. Längre bort i öst finns en stadspark med stort vegetationsområde som utgör naturskyddsområde, ej synligt från boendet.

3.1.3 Bekväm design

Tabell 3. A. Bekväm design, Smedsgården. Inventering av miljökvantiteter för bekväm design på Smedsgården. Bedömning gjorts enligt skala 1–5, där 1 motsvarar "Avsaknad/minimal närvaro av miljökvantitet" och 5 motsvarar "Miljökvantitet finns i mycket hög utsträckning". Inventering är gjord genom principmodellen fyra zoner av kontakt med utemiljön. Zon 3 delas upp i enheter utifrån rumslighet, för att möjliggöra att se skillnader i uttryck av miljökvantiteter i olika separata utemiljöer för zon 3. *Beaktas ej för denna zon.

Bekväm design - Att vara bekväm i utemiljön Smedsgården	Zon:	1	2	3:1 atrium	3:2 öppen entre	3:3 atrium	3:4 atrium	3:5 passage	4
A1. Nära och lättillgängligt		5	5	—*	—*	—*	—*	—*	—*
A2. Omgärdning		—*	5	5	3	5	5	3	—*
A3. Trygghet och säkerhet fysiska obekvämligheter		—*	4	3	3	3	3	3	3

Bekväm design - Att vara bekväm i utemiljön Smedsgården	Zon:	1	2	3:1 atrium	3:2 öppen entre	3:3 atrium	3:4 atrium	3:5 passage	4
psykologiska obekvämligheter									
A4. Familjärt/ Lätt att ta till sig		—*	5	5	4	5	4	5	-*
A5. Orienterbarhet		—*	5	5	4	5	4	3	4
A.6 Olika möjligheter i olika väder		—*	5	3	2	3	3	3	3

Smedsgården har många kvaliteter för bekväm design. En stor del av designen *ger Trygghet och säkerhet*, till exempel genom breda gångar i zon 1, ledstänger vid väggar och intill fönster som möjliggör att stå och titta ut på ett bekvämt sätt, automatiska dörröppnare, avsaknad av upphöjda trösklar.

Dörrarna skiljer sig åt i bredd, med enkeldörrar på vissa platser och dubbeldörrar på andra. Dubbeldörrar finns till exempel ut mot atriumgårdarna och vid entré.

Figur 4. Exempel på sittplats i fönster, ledstång vid fönster samt sittplatser i zon 1 som uppmuntrar kontakt med zon 4 på ett tryggt sätt. Foto: Rosanna Westerlund (2022).

Psykiska och fysiska hinder är en del i bedömningen om en plats upplevs trygg och säker. En obekvämlighet på platsen kan bland annat upplevas genom de många fönster som finns, vilka kan försvåra att hitta platser där det helt går att undgå risken att känna sig betraktad på i zon 1, 2 och 3.

I zon 3 är underlaget hårt vilket innebär att det är lätt att gå samt rulla på. Fysiska risker i zon 3 kan exempelvis utgöras av otydliga kanter mellan gång och rabatt, vilka kan leda till svårigheter för en del av målgruppen att veta vilken plats som är avsedd att gå på.

Figur 5. Exempel på kontakt mellan zon 1, zon 2 och zon 3 samt otydlig avgränsning mellan rabatt och gångbana (t.v.). Enkel dörr ut mot innergård under balkong (t.v.) respektive bred dörr till innergård från gemensamt hallutrymme (t.h.). Foto: Rosanna Westerlund (2022).

Vidare saknas räcken på stora delar av ytorna som tillhör zon 3 samt är närmast obefintliga i omgivningarna runt vårdboendet, zon 4.

Atriumgård 3:4 skiljer sig en del från de andra gårdarna i att den har fler gångar och planteringar. En del gångar är smala med överhängande växtlighet, vilket kan göra dessa platser otillgängliga för en del av målgruppen. Sittplatser finns det gott om i zon 1 samt zon 2.

Gällande zon 3 finns flyttbara sittplatser i atriumgårdarna, som skiljer sig åt i hur de är utplacerade. Plats 3:2 (entrégård) och 3:5 (promenadslinga/torg) har sittplatser, men avståndet mellan dem eller antalet utgör en fysisk risk, där sträckan utan möjlighet till paus kan medföra att låta bli att välja en sådan plats. Avsaknad av sittplatser gäller generellt för zon 4. Undantag finns där sittplatser är placerade, till exempel vid sjöpromenaden och på ytorna runt vårdområdet, dock ej alla.

Förbättringsområde avseende bekväm design finns i miljö kvaliteten *olika möjligheter i olika väder*. Det saknas vindskydd på atriumgårdarna (3:1, 3:3, 3:4) samt vid den öppna entréplatsen där även tak saknas (3:1). Atriumgårdarna erbjuder dock terrass med tak, vilket möjliggör skydd mot regn som ökar bekvämligheten på platsen och möjligheterna att vara ute även vid nederbörd. Utemiljön upplevs *nära och lättillgänglig* och är mycket närvarande i hela zon 1. Kvaliteten varierar dock beroende på vilken avdelning man bor på vilket i sin tur kan skilja sig i om dörren som når utemiljön har öppen eller låst dörr. Denna kvalitet gör sig även närvarande genom breda dörrar och avsaknad av trösklar som är svåra att ta sig över.

Avsaknaden av *omgärning* i kanterna av plats 3:5 samt 3:2 utgör en risk på dessa ytor för den del av målgruppen som på grund av kognitiva svårigheter har risk att komma bort sig. Atriumgårdarna är starkt omgärdade och små i storlek vilket innebär att det i det avseendet blir tryggt för samma målgrupp. Generellt upplevs miljöerna för Smedsgården familjära och lätta att ta till sig över zonerna.

Atriumgård 3:4 har ett mer varierat uttryck än de andra atriumgårdarna och mer som händer vilket gör den att den upplevs aningen mer komplex att ta till sig.

Orienterbarheten är generellt hög. Plats 3:5 blir delvis svåråtkomlig i mittenpartiet där vägen delar sig, vilket kan innebära att det är en plats som är svårorienterad vid till exempel kognitiva svårigheter. På den platsen är det vinklar och vägen delar sig till en annan byggnad som saknar tydlig information om vad det är för plats. På atriumgårdarna påverkar avsaknaden av tydlighet mellan gång och rabatt i vissa fall orienterbarheten. Detta sker främst då planteringarna är låga i nära nivå med markbeläggningen, vilket kan medföra att den del av målgruppen som har kognitiva svårigheter eller nedsatt syn kan uppleva orienteringssvårigheter. Atriumgårdarna i sin helhet är dock lättorienterade och storlekarna gör att platserna är lätta att förstå snabbt.

Generellt hade alla atriumgårdar kunnat höja kvaliteten *trygghet och säkerhet* genom att erbjuda ledstänger att hålla sig i på platsen, ha tydliga skillnader mellan gångbana och rabatt samt erbjudit skyddade platser där man undslipper risken att bli beskådad mot sin vilja. En del i atriumgårdarnas upplevda trygghet är att de är just omgärdade med plant underlag som är lätt att röra sig på och tydlighet i var dörrar finns vilken ökar *orienterbarheten*. Avsaknaden av tak ger en öppen och mindre instängd känsla trots omgärdningen.

3.1.4 Stimulerande design

Tabell 4. B. Resultatöversikt. Stimulerande design, Smedsgården. Inventering av miljökvantiteter för stimulerande design på Smedsgården. Bedömning gjorts enligt skala 1–5, där 1 motsvarar "Avsaknad/minimal närvaro av miljökvantitet" och 5 motsvarar "Miljökvantitet finns i mycket hög utsträckning". Inventering är gjord genom principmodellen fyra zoner av kontakt med utemiljön. Zon 3 delas upp i enheter utifrån rumslighet, för att möjliggöra att se skillnader i uttryck av miljökvantiteter i olika separata utemiljöer för zon 3. *Beaktas ej för denna zon.

Stimulerande design. Smedsgården	Tillgång till natur och liv i utemiljön	Zon 1	Zon 2	Zon 3:1 atrium	Zon 3:2 öppen entré	Zon 3:3 atrium	Zon 3:4 atrium	Zon 3:5 passage	Zon 4
B1. Kontakt med omgivande liv		5	3	1	5	1	1	4	5
B2. Sociala möjligheter		5	4	4	3	4	4	4	5
B3. Lustfyllda och meningsfulla aktiviteter		*	3	4	2	4	4	3	5
B4. Kultur och koppling till gångna tider		3	3	3	1	3	3	3	4

B5. Symbolism/ spegling		2	2	2	1	2	2	1	4
B6. Öppet och utsikt		3	3	2	2	2	4	3	4
B7. Känsla av rymd		.*	3	3	2	3	3	2	3
B8. Artrikedom och variation		3	3	3	2	3	4	2	4
B9. Sinnlig njutning av natur		2	2	3	1	3	4	2	5
B10. Årstidsväxlingar i naturen		4	4	5	1	5	5	3	5
B11. Rofyllighet		*	2	3	1	3	3	2	4
B12. Vildhet och natur		2	1	1	1	1	1	2	5
B13. Avskilt och skyddat		.*	1	2	1	2	3	1	4

Smedsgården erbjuder flera miljökvaliteter med stimulerande design. Kvaliteter som befinner sig högt upp på utmaningsgradienten (*sociala möjligheter* och *lustfyllda och meningsfulla aktiviteter*) är mer dominerande än de kvaliteter som är långt ner på utmaningsgradienten (*Rofyllighet*, *Vildhet och natur*, *Avskilt och skyddat*).

Ser man till en sammantagen bild för alla zoner är de miljökvaliteter som är närvarande i högst utsträckning följande: *Öppet och utsikt*, *Sociala möjligheter* och *Årstidsväxlingar i naturen*. De miljökvaliteter som syns i minst utsträckning är *Vildhet och natur*, *Avskilt och skyddat* samt *Symbolism och spegling*.

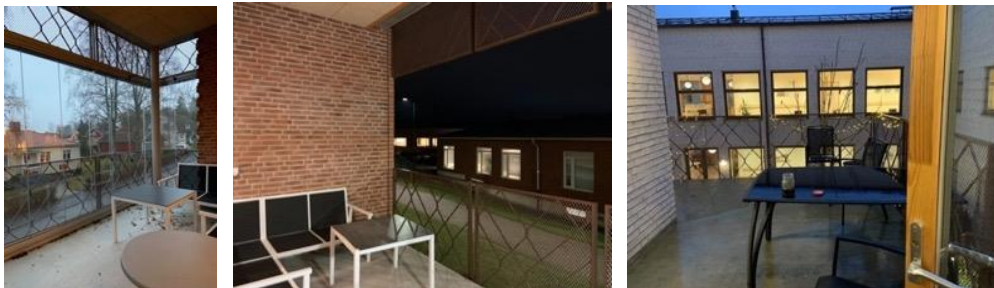
Kontakt med omgivande liv

Kontakten med omgivande liv och samhälle är på många ställen närvarande inifrån byggnaden (zon 1). Gällande zon 3 är kvaliteten närvarande på plats 3:5 (passage samt entré och torgplats för vårdområdet) samt 3:2 (öppen entré).

Plats 3:5 besöks av folk med vårdärenden till bland annat vårdcentral samt familjecentral. Detta gör också att barn är där och leker med skulpturen på platsen. På den andra nämnda platsen (3:2) promenerar folk förbi på trottoaren och livet i villaområdet är närvarande. Fönster i zon 1 och balkonger och liknande tillhörande zon 2 som vetter åt dessa håll kan därmed ta del av denna kvalitet. Atriumgårdarna

är slutna i sin karaktär vilket leder till att den enda kontakten som sker med något utanför boendet blir eventuella fåglar som flyger i himlen.

Områden tillhörande zon 1 och 2 som vetter åt detta håll får därför mer denna upplevelse. I zon 4 finns mycket aktivitet i omgivningen. Både runt boendet som tillhör ett större vårdområde med kommande och lämnande människor, samt genom boende i området och det flöde som sker runt sjön med tillhörande sjöpromenad. Balkonger och fönster som vetter hit får ta stor del av miljökvaliteten *Kontakt med omgivande liv*.

Figur 6. Exempel på kontakt med omgivande liv från balkong/terrass. Hög kontakt (t.v.) med utsikt över bostadsområde, medel kontakt med utsikt över annan vårdbyggnad och promenad (mitten) samt låg kontakt med himlen som enda del av omgivande liv (t.h.). Foto: Rosanna Westerlund (2022).

Sociala möjligheter

Chansen att träffa människor och socialisera är stor. Atriumgårdarna nås via korridorerna samt delas av flera avdelningar vilket leder till att man kan träffa både folk från sin avdelning samt från andra.

Det finns mycket i atriumgårdarnas miljöer att samtala kring, växter och vattenspel till exempel, samt utsatta sittplatser. Dessa upplevelser blir tillgängliga även från zon 1 och zon 2 som har utsikt dit som även har sittplatser utplacerade att umgås vid. Miljön är inte lika varierande på plats 3:2 (öppen entré) vilket ger färre saker att prata om. Vid passagen/torget är chanserna till sociala möten stora i utkanten, men sittplatserna är få över hela ytan, vilket minskar möjligheten att stanna där, längre in i passagen saknas sittplatser helt och chansen att träffa på någon upplevs liten. Då zon 4 bland annat består av villaområden och attraktiva naturområden är de sociala möjligheterna även höga i zon 4.

Figur 7. På atriumgårdarna (t.v.) finns flyttbara sittplatser och saker att samtala kring, Plats 3:5 "entrée/passage" (mitten) har mycket i miljön att samtala kring och stort flöde av människor men få sittplatser. Plats 3:2 erbjuder sittplatser men har få saker att engagera sig i inom zonen, men får det delvis genom utsikten över bostadsområdet i zon 4. Foto: Rosanna Westerlund (2022).

Lustfyllda och meningsfulla aktiviteter

I atriumgårdarna erbjuds exempelvis stillasittande aktiviteter som att ta en kopp kaffe och umgås. Det finns odlingsbäddar i två av atriumgårdarna, där möjligheter till trädgårdsaktiviteter ges.

Atriumgård 3:3 har större grusyta i mitten vilken troligen kan användas för exempelvis boule eller liknande aktivitet. Det finns växtlighet att betrakta och samtala kring samt vattenspel. Vattenspelet är dock avstängt vid besök. Det går att flanera rundor, men ytorna är relativt små och öppnar inte upp för känslan av promenad. Promenad kan möjliggöras vid plats 3:5 (passage/entrée) som utgör en liten slinga med svängar. Plats 3:2 (öppen entrée) är homogen i sitt uttryck och har litet utbud av lustfyllda och meningsfulla aktiviteter.

I zon 4 är miljö kvaliteten för lustfyllda och meningsfulla aktiviteter hög med många aktiviteter som erbjuds, till exempel promenad genom bostadsområdet eller att grilla vid och doppa fötterna i sjön. Utsikten från zon 1 och zon 2 är varierad över ovanstående vilket gör att man kan se dessa möjligheter från många olika platser i byggnaden och därmed påminnas om möjligheterna för aktivitet

Figur 8. Exempel på lustfyllda aktiviteter i zon 3 (bild t.v. och mitt) samt zon 4 (t.h.). Foto: Rosanna Westerlund (2022).

Kultur och koppling till gångna tider

Denna kvalitet finns över området generellt genom kulturinverkan och mindre genom kopplingen till gångna tider.

Koppling till gångna tider är högt närvarande inomhus i zon 1 men inte i den utsikt man ser över utemiljöerna. I zon 1 finns till exempel placerade bilder över kulturellt värdefulla platser från samhället utanför. I zon 4 finns denna koppling genom bostadsområdena i äldre stil samt naturen som ger ett intryck av att alltid ha funnits, till exempel sjön och dess öar. Likaså vid parkvillan med naturomgivning i sydväst.

Växter ger atriumgårdarna en egen karaktär och en plats att vara stolt över och en känsla av kultur med den moderna designen och vattenspel, likaså skulpturen vid plats 3:5 (entré/passage).

Symbolism och spegling

Generellt är denna kvalitet sällsynt över zonerna förutom i zon 4 där den kan finnas i naturskyddsområdet, vid bäcken och kring sjön och sjöpromenaden.

Där går att hitta mossbevuxna stenar, ett stort trollskt träd som sprider ut sig och tar plats, bryggor och vatten som speglar sig, vilket kan få en att dra kopplingar mellan ens liv och det man ser i naturen och att känna tidlöshet.

Figur 9. Symbolism och spegling vid sjöområdet. Foto: Rosanna Westerlund (2022).

Öppet och utsikt

Inifrån zon 1 finns många fönster och balkonger som har utsikt som är öppen och lång. Atriumgårdarna är öppna i sin karaktär men erbjuder grönska i varierande grad.

Atriumgård 3:4 har större andel grönska än de två andra atriumgårdarna, varpå denna miljökvalitet upplevs starkare här samt på de platser i zon 2 som kan ta del av denna utsikt. I zon 4 finns denna kvalitet högt närvarande vid bäckområdet med tillhörande träd samt vid sjöområdet. Plats 3:2 är öppen i sin karaktär men består enbart av gräs, vilket gör att kvaliteten inte upplevs. Det samma gäller för de två

andra atriumgårdarna som har mindre andel planteringar, som främst är placerade intill områdets kanter.

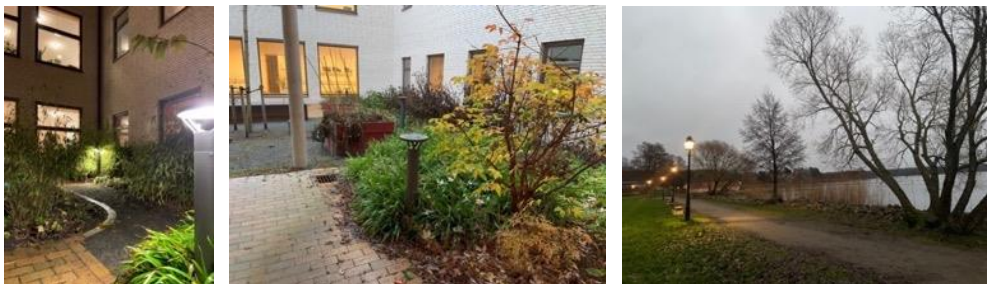
Känsla av rymd

Det finns ingen plats i zon 3 där man fullt ut finner denna kvalitet. Dock ger atriumgårdarna i sin helhet en känsla av rymd till resultat av att de upplevs som en enskild enhet separerade från byggnadens insida. Vid besök i atriumgårdarna blir upplevelsen att hamna på en ny plats stark. Platsbesök görs ej i naturreservatet men det kan antas att känslan av rymd är stark där.

Artrikedom och variation

Kvaliteten finns i planteringarna på atriumgårdarna och är mest påtaglig i 3:4 som är den atriumgård som skiljer sig från de andra i att den har större procentuell mängd vegetation på ytan. Här ryms fler arter.

Planteringar finns även i zon 3:2 (öppen entré) och 3:5 (öppen passage) men den procentuella andelen är mycket liten i zon 3:2 och lite större i 3:5 men fortfarande liten, vilket påverkar artrikedomen och variationen på platserna. Stor procentuell yta består av gräs på dessa platser, i stället för blandad vegetation. Vid sjöområdet och bäckområdet i zon 4 finns också olika arter och variation i det som växer.

Figur 10. Exempel på artrikedom och variation på atriumgårdarna (bild t.v och mitt) samt vid sjöpromenad (t.h). Foto: Rosanna Westerlund (2022).

Sinnlig njutning av natur

Vid atriumgårdarna finns olika växter att njuta av. På terrasserna på ovanvåningen blir närheten till himlen och känslan av luft extra påtaglig. Utsikten av träden vid atriumgårdarna kan nås i större utsträckning och från fler kroppsliga positioner än de låga växterna vilket kompenserar och tillgängliggör denna möjlighet även från terrasserna. Vid platsbesök är dock träden avlövade, vilket påverkar upplevelsen.

I odlingslådorna på atriumgårdarna odlas bär, till exempel jordgubbar som går att smaka på. Olika sorters gräs är också planterade som stimulerar det auditiva sinnet med sitt prassel. I zon 4 finns mycket natur att njuta av med olika sinnen, främst runt bäckområdet och sjön men också via bostadsområdets trädgårdsmaterial samt växtlighet som finns i zon 4 tillhörande vårdområdet. Runt

sjöområdet är tillgängligheten hög av denna miljö kvalitet. I zon 1 erbjuds denna möjlighet genom att torkat växtmaterial finns placerat på många ställen.

Årstidsväxlingar i naturen

Detta erbjuds på atriumgårdarna där växtligheten vissnar ner på höst och vinter och spirar under vår och sommar. På höst och vinter finns växtstruktur kvar som lämnar ett skelett.

Från zon 1 och zon 2 kan man se naturens förändringar på många ställen med tanke på det antal fönster samt spridning av placering på dem och balkonger i olika riktningar. I zon 4 är det främst bäckområdet samt villaområdets trädgårdar som bidrar till detta i direkt sikt från boendet, samt även träd som avlövas runt om på vårdområdet. Längre bort finns möjligheten att uppleva miljö kvaliteten runt vegetationen vid sjöpromenaden eller i naturskyddsområdet.

Rofyllighet

De omgärdade atriumgårdarna ger en viss rofyllighet genom den omslutna upplevelsen, jämfört med de två andra zon 3-platserna som är mer öppna, där rofyllighet saknas.

Rofylligheten på atriumgårdarna bedöms vara medel och påverkas av den kalhet och kyla som är ett bidrag av årstiden. Ljudbilden är tyst, och vattenspelet som finns på platsen är avstängda vilket ger en lägre bedömning än om de vore i gång.

Upplevelsen av rofyllighet i zon 2 påverkas enligt resonemang ovan av var balkong eller liknande är placerad och vad som finns runtomkring. Balkong med utsikt mot plats 3:5 (gräs, grus och fasad) ger inte samma upplevelse av *Rofyllighet* som balkong med utsikt mot zon 4 med bostadsområde och förnimmelse sjöutsikt.

Vildhet och natur

Denna kvalitet innebär att uppleva naturen på dess egna villkor. Detta är den kvalitet som är mest frånvarande bland de stimulerande designaspekterna. Inom zon 3 går den knappt att finna. Det gräs som finns på atriumgårdarna kan dock ge en förnimmelse av vildhet och natur i sitt uttryck jämfört med andra planterade växter. Boendet är relativt nytt och vegetationen lika så. Planteringarna är planerade och tas om hand.

Från en del av plats 3:5 har man dock utsikt över bäckområdet med tillhörande träd, vilket höjer kvalitetsens närvaro. I zon 4 är kvaliteten stark där boendet genom sin omgivning har tillgång till både sjö och skogslandskap som troligen får möjligheten att växa efter delvis egna villkor. Även parkvilla-området med tillhörande vegetation kan ge känslan av vild natur trots att den troligen är under kulturell påverkan.

Inifrån byggnaden går det att ta del av utsikt över till exempel bäckområdet med tillhörande vegetation. Det går även att förnimma sjön, men för att helt ta del av

naturen kring sjön eller naturskyddsområdet behöver man förflytta sig 300–500 meter, vilket gör att denna kvalitet inte upplevs i stor utsträckning inifrån zon 1, trots att den finns i stor utsträckning i zon 4.

Avskilt och skyddat

Sett till zonernas helhet är denna miljö kvalitet svagt närvarande. Grönskande platser i utemiljön där man har möjlighet att vara ifred på, är få. Atriumgårdarna är till exempel öppna i sin karaktär. Vid platsbesök är en del växter avlödade, vilket bidrar till ytterligare öppenhet.

I sittande ställning bakom högre växtlighet, till exempel högre gräs eller buskar går det att få en svag känsla av avskildhet på atriumgårdarna på några få ställen. På de andra platserna tillhörande zon 3, exempelvis 3:2 (öppen entré) samt 3:5 (entré/passage) saknas möjligheten till *avskildhet och skydd*. Chansen att få uppleva avskildhet påverkas till stor del av antalet som uppehåller sig på de olika platserna, och kan göra att denna upplevelse kan fås genom att välja en plats där ingen befinner sig för stunden. I zon 4 finns fler alternativ att kunna befinna sig i avskilt och skyddat läge, men kan vara svårt för en stor del av målgruppen att ta sig till på egen hand.

3.2 Resultat Trädgårdarna

3.2.1 Trädgårdarnas uppbyggnad

Trädgårdarna är uppbyggt i två våningsplan med två atriumgårdar och en öppen bostadsgård. Varje avdelning har direkt anslutning till utemiljö på atriumgård eller boendegård, alternativt takterrass. Varje avdelning har även balkong eller uteplats som är inglasad med möjlighet att öppna upp. Boendet har även en vinterträdgård på plan två som går att nå från de allmänna utrymmena samt via en avdelnings takterrass.

Figur 11. Översikt över Trädgårdarna med uppdelningar av zoner. Zon 1 utgör insidan av byggnaden. Zon 2 är tex. växthus och vinterträdgård. Zon 3 delas upp i separerade trädgårdsrum tillhörande byggnaden och zon 4 är område utanför boendets ytor. Analysområde för zon 4 fortsätter utanför bild. Planritning: LAND Arkitektur (u.å.). Siffror tillagda av Westerlund (2023).

3.2.2 Beskrivning av zonerna

Zon 1

På Trädgårdarna finns ett entréområde med mycket yta invändigt. Korridorerna är breda och dörrar är antingen dubbeldörrar eller enkeldörrar. Trösklar stör ej eller finns tillagd ramp för enkel övergång. Automatisk dörröppnare finns på en del ställen.

Byggnaden är planerad på ett sätt som gör att de många fönsterna som finns över alla fasader når utsikt över zon 2, 3 eller 4. Detta gör att utemiljön är mycket närvarande i zon 1 och bidrar med ljusinsläpp och utsikt från gemensamma ytor som till exempel korridorutrymmen, matplatser och allrum.

I många av fönsterna finns även ett djup som möjliggör att sätta sig i fönstret. Dynor finns på plats som gör det bekvämare. Ofta är fönsterna byggda på ett sätt som möjliggör att kunna se ut även vid sittande position. Därmed är utemiljön ständigt närvarande inifrån byggnaden.

Zon 2

Denna zon består av terrasser på övre plan med utsikt mot atriumgårdarna, samt inglasade balkonger och uteplatser som också är placerade inåt från byggnaden med utsikt mot zon 3. Dessa finns både på markplan och ovanvåning.

På den öppna bostadsgården finns ett växthus med utsikt över zon 2. På övre våningsplan finns även en stor vinterträdgård med utsikt mot atriumgård och takterrass. Utanför restaurang på området finns en pergola med uteplats delvis under tak, placerad sidan om boendets entré.

Zon 3

Utemiljön tillhörande vårdboendet består av två omgärdade atriumgårdar, en mindre (plats 3:3) och en större (plats 3:2). Det finns även en större bostadsgård som erbjuder många aktiviteter (plats 3:1). Detta är den största platsen i zon 3.

Utöver detta finns en grönyta framför boendet, vid dess entré (plats 3:5), samt små ytor runt omkring boendet (ej analyserade). Det finns även en liten utemiljö precis vid ingången som upplevs som en portal till att nå entrédörren (plats 3:4).

Figur 12. Områdesbild över lilla atriumgården och vinterträdgård på Trädgårdarna. Foto: Rosanna Westerlund (2022).

Zon 4

Miljön runtomkring boendets område är av varierande karaktär i olika väderstreck.

Norr om boendet finns en trafikerad väg följt av åkermark med lång sikt och därefter skogsliknande vegetation. I öst finns också åkermark direkt efter boendet med lång utsikt, senare väg och industrier. Söder om boendet finns bland annat vad som likar en förskola och sedan ligger ett stort industriområde. Väster om boendet finns en trafikerad väg nära inpå och sedan ett naturområde med skogskänsla, många träd och promenadmöjligheter. Därefter följer bostadsområde. Ytan är till största del platt.

3.2.3 Bekväm design

Tabell 5. Resultatöversikt A. Bekväm design, Trädgårdarna. Inventering av miljökväligheter för bekväm design på Trädgårdarna. Bedömning har gjorts enligt skala 1–5, där 1 motsvarar "Avsaknad/minimal närvaro av miljökvälighet" och 5 motsvarar "Miljökvälighet finns i mycket hög utsträckning". Inventering är gjord genom principmodellen fyra zoner av kontakt med utemiljön. Zon 3 delas upp i enheter utifrån rumslighet, för att möjliggöra att se skillnader i uttryck av miljökväligheter i olika separata utemiljöer för zon 3. *Beaktas ej för denna zon.

Bekväm design. Att vara bekväm i utemiljön	Zon:	1	2	3:1 Bostadsgård	3:2 Atrium m stor	3:3 Atrium liten	3:4 Entré plats	3:5 Område framför entré	4
Trädgårdarna									
A1. Nära och lättillgängligt		5	5	_*	_*	_*	_*	_*	_*
A2. Omgärdning		_*	5	5	5	5	3	2	_*
A3. Trygghet och säkerhet fysiska obekvämligheter psykologiska obekvämligheter		_*	4	3	3	3	3	2	2
A4. Familjärt/ Lätt att ta till sig		_*	5	5	5	5	4	3	_*
A5. Orienterbarhet		_*	5	5	5	5	4	3	3
A.6 Olika möjligheter i olika väder		_*	5	5	3	3	3	4	3

Figur 13. Fasaderna har många fönster, vilket möjliggör att utemiljön och innemiljön får nära kontakt. Befinner man sig inomhus (zon 1) har man god kontakt med utemiljön. Foto: Rosanna Westerlund (2022).

Nära och lättillgänglig

Utemiljön är generellt *nära och lättillgänglig* för de boende och syns väl från zon 1 och zon 2. Ofta är inglasad balkong eller uteplats kopplad till allmänt utrymme på avdelningen, till exempel nära kök och allrum. Efter balkong eller uteplats (zon 2) når man direkt utemiljön i zon 3.

Inifrån zon 1 möjliggör de låga fönsterna att även i sittande ställning få kontakt med utemiljön. Det finns många fönster som har ledstång intill vilket möjliggör stöd för den som behöver hålla i sig, vilket också är en faktor som ökar möjligheten att ta del av utemiljön inifrån. Vid en del fönster går ledstången över hela fönstret, vilket skapar extra säkerhet om man vill stå upp en längre stund.

Figur 14. Exempel på ledstänger att hålla sig i vid fönster, fönsterdjup som möjliggör utsikt vid sittande ställning, breda dörrar med automatisk dörröppnare till bostadsgård. Utsikt från zon 1 över atriumgård tillhörande zon3 (t.v.) samt från zon 1 över parkering och åkerlandskap i zon 4 (t.h.). Foto: Rosanna Westerlund (2022).

Vid varmare väderförhållanden finns möjligheten för de avdelningar som vill och kan ha öppna dörrar vilket minskar avståndet mellan ute och inne ytterligare. Om dörrar är låsta eller ej kan skilja sig åt beroende på avdelning.

Sängar kan tas ut genom de breda dörrarna som finns till olika platserna, men dörrarna till boenderummen är ej tillräckligt breda för att få ut en säng i normal ställning, utan medför att den i så fall måste vändas först, vilket kan utgöra en barriär för att nå direkt kontakt med utemiljön. De olika platserna varierar i omgärdning - atriumgårdarna är helt slutna vilket gör att den del av målgrupp som har kognitiva svårigheter med risk att gå vilse inte riskerar komma bort. På något ställe upplevs ytan från dörr till kant trång, vilket kan utgöra en barriär för en rullstol eller säng, men andra möjliga vägar finns.

Den öppna boendegården har grindar man ser igenom, och är mer öppen i sin karaktär än atriumgårdarna, men fortfarande trygg på grund av grindarna. Utrymmet framför boendet (plats 3:5) är ej tydligt omgärdat och har trafikerad väg utanför, vilket kan utgöra en risk, som begränsar användningen av denna plats för en del av målgruppen jämfört med om den var mer omgärdad.

Figur 15. Rabatt med kant nära utgång kan göra att upplevelsen av att ta sig ut med rullstol kan upplevas mer komplicerad än vid större yta (t.h). Höjdskillnader mellan kant och plantering (t.v.) kan utgöra snubbelrisk. Foto: Rosanna Westerlund (2022).

Trygghet och säkerhet

Kvaliteten på platsen är generellt hög. I zon 1 erbjuds räcken på många ställen i byggnaden, men fler räcken hade varit fördelaktigt i zon 3 samt 3. I zon 4 som är området utanför vårdbyggnadens område saknas bänkar och ledstänger som hade kunnat öka den bekväma designen för målgruppen och göra det tryggare att ta sig utanför boendet.

Fysiska risker kan utgöras av de corténstålskanter som är intill rabatter som kan utgöra fallrisk, eller vara vassa att trilla över vid fall, jämfört med till exempel en högre mjukare kant. I zon 3 är sittplatserna ofta flyttbara. Vid platsbesök är de få, men antas vara fler under andra säsonger. Generellt gäller att designen upplevs trygg och säker och har goda fysiska förutsättningar med plana underlag, inga djupa lutningar och breda gångar samt milda färger i växtlighet.

De psykologiska risker som kan upplevas är främst genom att riskera att folk tränger sig på om man befinner sig på en plats och vill vara ensam, samt risken att känna sig betraktad av andra som kan vara ett resultat av de många fönster som vetter mot många av utemiljöerna (zon 3) samt miljöer tillhörande zon 2. I vinterträdgården kan ljudet bli högt och stökigt när många vistas på platsen samtidigt, vilket eventuellt kan leda till obehag för den del av målgrupp med kognitiva svårigheter som kan påverkas av stort intryck av visuellt stimuli.

Familjärt/lätt att ta till sig

Platserna är generellt lättförståeliga och har ett uttryck som bedöms vara lätt att förstå för målgruppen. Det går snabbt att förstå att platserna i zon 3 är uteplatser som tillhör boendet och att det är dess utemiljö.

Detta är inte lika tydligt på platsen utanför entrén (3:5) som till exempel på atriumgårdarna och boendegården. Platserna runt entrén har troligen ett större flöde

av personer som inte behöver vara välkända för målgruppen, jämfört med utemiljöerna som ligger innanför boendet (atriumgårdarna och boendegården).

Orienterbarheten

Orienterbarheten är genomgående hög. I zon 4 syns boendet väl på grund av dess höjd och utgör i sig ett landmärke som gör det lätt att hitta tillbaka till.

I boendet är det lätt att hitta från zon 2 miljöer tillbaka till zon 1 inomhus eller vidare till utemiljöerna i zon 3. Väl ute är dörrar synliga och utmärkande från fasaden genom dess kontrasterande färg.

Olika möjligheter i olika väder

Sammantaget ger boendets utformning goda möjligheter i olika väder då möjligheterna att lätt nå olika zoner som erbjuder olika möjligheter är stora på grund av att de ligger nära och i anslutning till varandra.

På atriumgårdarna saknas tak på den öppna ytan med möjlighet att ge skydd mot regn, men uteplats eller balkong tillhörande zon 2 möjliggör detta. På bostadsgården finns växthuset att tillgå, som möjliggör att befinna sig i mitten av utemiljön trots till exempel regn eller vind. Flyttbara parasoll ger skuggskydd vid sol på de olika platserna. I vinterträdgården som är en stor yta tillhörande zon 2 finns risk att solen blir påträngande då skuggskydd saknas. I zon 4 saknas möjligheter till skydd vid vind, sol eller regn i den utsträckning som hade varit önskvärd.

Figur 16. Exempel på växthus tillhörande zon 2 som möjliggör skydd vid olika väder om man befinner sig i zon 3 på öppna bostadsgården. Här upplevs sociala möjligheter och tillgång till meningsfulla aktiviteter vid odlingsområdet utanför växthuset. Växterna i pallkragen kan erbjuda sinnlig njutning av natur och att uppleva kultur och koppling till gångna tider. Foto: Rosanna Westerlund (2022).

3.2.4 Stimulerande design

Tabell 6. Resultatöversikt. B. Stimulerande design, Trädgårdarna. Inventering av miljökvalliteter för stimulerande design på Trädgårdarna. Bedömning gjorts enligt skala 1–5, där 1 motsvarar "Avsaknad/minimal närvaro av miljökvallitet" och 5 motsvarar "Miljökvallitet finns i mycket hög utsträckning". Inventering är gjord genom principmodellen fyra zoner av kontakt med utemiljön. Zon 3 delas upp i enheter utifrån rumslighet, för att möjliggöra att se skillnader i uttryck av miljökvalliteter i olika separata utemiljöer för zon 3. *Beaktas ej.

Stimulerande design Trädgårdarna	Zon 1	Zon 2	3:1 Bostadsgård	3:2 Atrium stor	3:3 Atrium liten	3:4 Entréyta	3:5 Yta framför entre	Zon 4
B1. Kontakt med omgivande liv	4	2	2	1	1	3	5	.*
B2. Sociala möjligheter	3	5	5	4	4	2	3	.*
B3. Lustfyllda och meningsfulla aktiviteter	.*	5	5	4	4	1	1	3
B4. Kultur och koppling till gångna tider	3	4	4	3	3	1	1	.*
B5. Symbolism/ spegling	3	3	3	3	3	1	1	3
B6. Öppet och utsikt	4	5	5	4	3	1	4	5
B7. Känsla av rymd	.*	4	2	3	3	2	1	3
B8. Artrikedom och variation	3	4	5	5	5	1	2	3
B9. Sinnlig njutning av natur	3	4	5	5	5	1	2	3
B10. Årstidsväxlingar i naturen	4	4	5	5	5	2	2	4
B11. Rofylldhet	.*	3	2	3	3	1	1	2
B12. Vildhet och natur	3	3	2	1	1	1	1	3
B13. Avskilt och skyddat	.*	2	2	2	2	1	1	3

Kontakt med omgivande liv

Bilvägen kommer nära boendet på två av dess sidor, vilket bidrar med att samhället ständigt gör sig närvarande från ytor tillhörande zon 1 och zon 2, som vetter åt dessa håll. Till exempel kan man från fönster i korridorer och inglasade balkonger tillhörande avdelningar samt boenderum ta del av utsikt över samhället. Atriumgårdarna är helt slutna i sin karaktär omgivna av fasader i två våningsplan vilket innebär att samhället utanför upplevs långt borta på dessa platser, med himlen som enda visuella sikt utanför boendet.

På bostadsgården (plats 3:1, se figur 9) är omgärdningen hög på två sidor men lägre och i form av visuellt genomsläppliga grindar på två sidor, vilket gör att samhället ändå ger en viss närvaro till denna plats.

Utanför boendet finns en uteplats tillhörande zon 2 med tak och pergolaliknande struktur samt utemiljö tillhörande zon 3 (plats 3:5). Detta område har stor kontakt med omgivningen och aktiviteten här är hög av förbipasserande bilar på vägarna, samt bilar och personer som kommer till och från boendets parkering. Skillnaden på *Kontakt med omgivande liv* är således stor för utemiljöerna som är innanför boendet eller utanför samt om man inifrån byggnaden tittar på utsikten inåt atriumgårdarna eller ut från byggnaden.

Sociala möjligheter & Lustfyllda och meningsfulla aktiviteter

På de ytor som tillhör zon 3 (plats 3:1, 3:2 och 3:3) är de sociala möjligheterna stora. Det finns mycket i miljöerna att samtala kring och saker att aktivera sig med. Detta utbud är störst på boendegården (plats 3:1) som har flera olika aktivitetsalternativ, till exempel odlingsområde med flera pallkragar där även möjlighet att komma till med rullstol finns och växthus samt aktivitetsbana som främjar fysisk rörelse. Växthuset har flera sittplatser och utanför finns odlingsområdet. Detta gör att växthuset möjliggör att vara en plats att befinna sig på om man vill betrakta aktivitet men inte delta i den själv (se figur 16). Atriumgårdarna har också odlingslådor och vattenspel samt intressant växtlighet.

Fler sittplatser över boendet i stort hade möjliggjort ökade chanser för att ta del av sociala sammanhang. Vid platsbesök saknas sittplatser på den stora atriumgården och finns knappt på den lilla atriumgården. Flyttbara sittplatser finns dock nära vid behov, till exempel i tillhörande inglasad terrass.

På platserna tillhörande zon 2, inglasade balkonger och uteplatser samt terrasser på övre våningsplan finns sittplatser och utsikt över gårdarna vilka berättar om sociala möjligheter.

I vinterträdgården (zon 2) är aktivitetsutbudet högt med intressanta växter att beskåda, långbord med flera sittplatser, lottohjul, målarstaffli, mysiga fåtöljer och annat. Likaså erbjuder utsikten nedanför många aktiviteter. Detta gör att vinterträdgården är full av sociala möjligheter och en plats som är aktivitetsrik med många meningsfulla aktiviteter.

Figur 17. Översikt av den större atriumgården på Trädgårdarna, där lustfyllda aktiviteter och sociala möjligheter erbjuds och rabattytorna erbjuder artrikedom och variation. Foto: Rosanna Westerlund (2022).

Kultur och koppling till gångna tider

Kopplingen till kultur och stolthet över den egna platsen gör sig påmind genom de vattenspel, planteringar med intressanta växter och designen på bostadsgårdarna som finns på platsen (se figur 17).

Koppling till gångna tider och saker som stimulerar minnet genom detta är det färre av och saknas. Odlingslådorna kan ge sådana associationer, framför allt på odlingsytan för bostadsgården där flera odlingsplatser utgör en liten plats i sig som förstärker denna känsla. Även det stora antal pelargonier i vinterträdgården bidrar med detta (zon 2, se figur 18). Generellt är växtkomposition och design på boendet över zonerna och i utemiljöer sådan att den ger platsen en känsla av egen karaktär och mening, något att vara stolt över. I zon 4 kan kvaliteten upplevas genom åkerlandskapen, men störs av de nyare delarna av bebyggelsen och känslan av industriområdet som gör sig påmind.

Symbolism/speglning

Denna kvalitet är ej utbredd och svårare att upptäcka. Det finns en del träd som fått mossbeklädnad på stammen på atriumgårdarna och bostadsgården, vilket kan utgöra kvalitetens närvaro (se figur 19).

Likaså kan en spegling göras i den nedvissning av perenner som sker under vintersäsong i rabatterna, eller i odlingslådorna. I odlingslådorna finns spår av sommarsäsongen kvar, med lappar över vad som odlas, och någon enstaka blommande växt kvar med intensiv färg bland de i övrigt bruna nyanserna, vilken ger en symbolism och känsla av liv, kraft och kämpande.

Öppet och utsikt

Utsikten över grönskande ytor är många och finns både på boendets insida vid atriumgårdarna och bostadsgården, samt utanför boendet i zon 3 samt zon 4.

Atriumgårdarna och bostadsgården är väldigt öppna och det finns mkt planteringar över ytorna som trots årstiden bidrar med stor del grönska. I zon 4 ger åkerlandskapen en stor öppenhet över grönt. Öppenheten mot naturområdet med promenad gör också att kvaliteten uppenbarar sig där i stor utsträckning.

Känsla av rymd

Upplevelsen av rymd varierar bland de olika platserna i zon 3. Den mindre atriumgården har en del känsla av rymd med dess omgärdade höga fasader. Känslan minskar en del i den större atriumgården men finns delvis kvar.

Den till skalan största gården är den öppna bostadsgården, där känslan av rymd är minst av dessa tre, för att vara obefintlig i utemiljön framför entrén. Känslan av rymd är stark i vinterträdgården med tak helt i glas och högt i tak, vilket medför att denna miljö kvalitet går att nå i stark utsträckning på boendet genom att vinterträdgården finns, trots att den på övriga platser ej går att hitta i sin helhet.

Figur 18. Vinterträdgården är en plats där flera stimulerande miljö kvaliteter uttrycks; känsla av rymd, meningsfulla aktiviteter, öppet och utsikt, Kultur och koppling till gångna tider, sociala möjligheter, sinnlig njutning av natur och artrikedom och variation samt årstidsväxlingar både inne samt i utemiljön utanför. På bilderna ses tydliga element för känsla av rymd och sinnlig njutning av natur. Foto: Rosanna Westerlund (2022).

Artrikedom och variation

Atriumgårdarna och bostadsgården har spännande uttryck av växtlighet och variation av höjd och textur.

På plats 3:5 tillhörande zon 3, som ligger utanför boendet (se figur 11) finns inte samma grad av variation. I zon 4 är det stora skillnader i miljö kvalitets uttryck. Över stora ytor närmst avsaknad, men zon 4 erbjuder även vegetationsrika områdena med promenadstråk som ligger nära boendet. I åkerlandskapen som ligger i två av boendets riktningar finns trädskogen i ytterkant, där kvaliteten blir rikare.

Sinnlig njutning av natur

Planteringarna på atriumgårdarna och bostadsgården ger stora möjligheter till sinnlig njutning av natur med de olika växtuttryck som finns där.

Det finns växter med olika struktur, exempelvis lammöron som är en mjuk växt att känna på, samt olika gräs som ger auditiv stimulans. Sikten för soluppgång och solnedgång är minskade från atriumgårdarna pga. dess omgärdning, men vid takterrasserna på våning två ges känslan att komma närmre himmel.

I odlingslådor odlas frukt och örter att dofta eller smaka på. Buskträd erbjuder prydnadsvärde för säsongen trots avlövnings då till exempel fruktställningar sitter kvar. Terrasserna på övre plan får möjlighet att uppleva miljökvaliteten genom de höga träd som är planterade nere på atriumgårdarna men höga nog att nå terrasserna.

Årstidsväxlingar i naturen

Det varierade växtmaterialet i zon 3 bidrar till upplevelsen av denna kvalitet härifrån samt från zon 1 och 2 som har utsikt mot zon 3.

Träd lövas av, perenner vissnar ner, växtmaterial med kvarvarande struktur och skelett står kvar och berättar om årstidsskillnaden. Gräset får en förändrad färg och lyser i kopperton. Förställningar sitter kvar och torkar in och frukter visar sin klara färg. Det finns saker i utemiljön som påminner sinnen om vilken årstid det är. I utsikten över zon 4 ses detta främst över åkerlandskapet och naturområdet med träd, som ger ökad upplevelse av denna kvalitet även från zon 1 och 2.

Figur 19. Årstidsväxlingar och symbolism och spegling på Trädgårdarnas atriumgårdar. Foto: Rosanna Westerlund (2022)

Rofyllighet

På varje plats för zon 3 inom boendet finns vattenspel utplacerade. Vid platsbesök är de avstängda, men att se att de finns ger en association av önskemål om rofyllighet.

Vädret vid platsbesök är kallt och rått, vilket i sig inte upplevs rofyllt. Dock är det en tystnad och ett lugn på atriumgårdarna som tillsammans med mjukheten av

planteringarna skapar närvaro av kvaliteten som blir tydlig om man lämnar zon 1 med dess rörelse och aktivitet och kommer ut.

På den öppna bostadsgården (plats 3:1, se figur 11) blir ljudet av den trafikerade vägen påtagligt, vilket innebär att rofylldheten inte upplevs lika stark här. Ytan på bostadsgården är stor och känslan av rofylldhet är som minst närmst grindarna och större i mitten. Går man in i växthuset blir kvaliteten närvarande i större utsträckning och tystnaden som är samtidigt som värmen finns gör att det upplevs rofyllt att sitta i växthuset och ta del av växtligheten utanför, i en lugnare miljö. De platser som tillhör zon 3 och är placerade utanför boendet eller vid entrén (plats 3:5 samt 3:4, se figur 11) upplevs ej rofyllda och påverkas av trafiken och samhällets aktivitet och brus utanför i större utsträckning.

Vildhet och natur

Vildhet och natur ses främst genom det vegetationsområde som finns i zon 4 som kan ses i två riktningar (se fig. 11). Här är träden höga och upplevelsen är av vild natur. På de ängsliknande ytorna blir även denna upplevelse även om den inte är fullt så stark som vid den högre växtligheten. På uteplatserna för zon 3 saknas känslan av vildhet och natur i stort. Det finns växter här men upplevelsen är inte vild eller att de lever sitt eget liv. De planteringar som innehåller gräs kan dock till viss del anses bidra med en vild känsla jämfört med växter med annan form.

Avskilt och skyddat

Denna miljö kvalitet finns i begränsad utsträckning. Platser att kunna vara ensam och sitta avskilt på är inte lätta att hitta.

På de större platserna (stor atriumgård 3:2 och öppen bostadsgård 3:1, se fig. 11) ökar möjligheterna till att kunna vara ensam och till exempel betrakta på håll på grund av att det går att sprida ut sig i större utsträckning här. Generellt för boendets utemiljöer är dock att ytorna för öppna för att ha möjlighet att vara ensam på avskild plats vid platsbesök. I zon 4 bedöms möjligheterna att uppleva denna kvalitet finnas i det skogsliknande området väster om boendet (se fig. 11 samt 20).

Figur 20. Exempel på utsikt från zon 2 över zon 4, där kontakt med omgivande samhälle sker. Miljökvaliteterna Vildhet och natur samt Avskilt och skyddat är begränsade inom boendet, men finns att ta del av i zon 4. Bild (t.h.) visar zon 1, 2 och 4 i kontakt med varandra. Foto: Rosanna Westerlund (2022).

Diskussion

Detta kapitel presenterar först en resultatdiskussion kopplad till frågeställning 1: *Hur beskrivs utemiljön vid två särskilda boenden för äldre utifrån ett hälsoperspektiv genom QET?* Under denna rubrik diskuteras likheter och skillnader mellan platserna och dras slutsatser baserat på information i resultatkapitlet. Därefter presenteras metodåterkoppling och diskussioner förs kopplade till SWOT-analysen. Detta görs för att besvara fråga 2: *Hur fungerar det att undersöka de två platserna med QET som analysverktyg?* Slutligen presenteras övergripande slutsatser.

4.1 Hur beskrivs utemiljön vid två särskilda boenden för äldre utifrån ett hälsoperspektiv genom QET-verktyget?

4.1.1 Diskussion kring likheter och skillnader mellan platserna

Nedan följer ett utdrag över likheter och skillnader mellan de två platserna. Först presenteras bekväm design, därefter stimulerande design.

Bekväm design

De två platserna bedöms relativt lika i bekväm design i zon 1–3. Trädgårdarna erbjuder några fler möjligheter i olika väder än Smedsgården. Designen på båda platserna uppnår generellt god bekväm design, men med en del faktorer tidigare nämnda som kan utgöra risk, till exempel avsaknad av räcken att hålla sig i eller otydlig avgränsning mellan rabattyta och gångväg. Främst är bristerna för bekväm design i omgivningarna runt omkring tillhörande zon 4. Omgivningarna tillhörande zon 4 bedöms vara mer lättorienterade kring Smedsgården än omgivningarna kring Trädgårdarna.

Zon 1

Båda boendena har inifrån boendet (zon 1) utemiljön *nära och lättillgänglig* enligt kriterierna för *bekväm design* (se tabell 2 och 3).

Gällande *stimulerande design* har båda boendena *god kontakt med omgivande liv*. I Smedsgårdens boende är denna miljö kvalitet högt närvarande i zon 4 i de delar som syns inifrån zon 1, vilket gör att den får högsta skattning, medan den i Trädgårdarna sker en bit längre bort i zon 4 och som resultat ej är lika närvarande, om än bedöms mycket närvarande fortfarande.

Av samma resonemang är de sociala möjligheterna från zon 1 också större i Smedsgårdens boende, där bostadsområdena är direkt synliga från zon 1, jämfört med Trädgårdarna där till exempel bostadsområden och vägar inte är lika stor del av zon 4 och hamnar längre bort i sikt. Trädgårdarna har en större upplevelse av öppenhet och utsikt inifrån zon 1, vilket bland annat är ett resultat av att atriumgårdarna och andra platser för zon 3 är större mer med öppen yta, men även på grund av de ängsliknande ytorna med lång utsikt som ses från boendets zon 4.

Sinnlig njutning av natur upplevs större inifrån zon 1 på Trädgårdarna, vilket till stor del beror på att utemiljöerna i zon 3 i större utsträckning erbjuder denna upplevelse än på Smedsgården, vilket syns i utsikten inifrån.

Zon 2

Gällande *bekväm design* upplevs de båda platserna likvärdiga. Designen bedöms bekväm i sin helhet. Lägre angivelser i resultat kan bland annat handla om att räcken hade kunnat finnas på fler platser att hålla sig i, eller att det kan upplevas svårt att undvika att känna sig betraktad. Generellt har Trädgårdarna fler en högre andel stimulerande miljö kvaliteter närvarande från zon 2. Trädgårdarnas zon 2 består av en större variation i att till exempel växthus finns utplacerat på bostadsgård och vinterträdgård erbjuds, vilket möjliggör fler val med olika erbjudanden. Atriumgårdarnas innehåll har generellt högre grad stimulerande miljö kvaliteter på Trädgårdarna vilket också bidrar till detta resultat.

Zon 3

Gällande bekväm design upplevs platserna även här lika. Gemensamt är att räcken hade kunnat höja bedömningen av trygghet samt fler platser att undgå att känna sig betraktad på, som utesluter att bli sedd från de många fönsterna som vetter mot atriumgårdarna. Skillnader består främst i att Smedsgården i vissa delar av zon 3 har otydlig gräns mellan gångbana och plantering och att Trädgårdarna har en del corténstålkanter som kan utgöra en risk vid dålig syn.

Gällande stimulerande design är platserna lika i avseendet att atriumgårdarna har låg kontakt med omgivande liv, medan andra platser som utgör zon 3 som ligger på boendets utsida har större kontakt med omgivande liv.

Generellt ses en tendens att Trädgårdarna har stimulerande miljö kvaliteter i högre utsträckning än Smedsgården. Smedsgården sticker ut i att områdena som utgör zon 3 erbjuder en större kontakt med omgivande liv än hos Trädgårdarna. Båda boendena har även olika platser inom zon 3 som erbjuder variation i hur starkt

de stimulerande miljökväliteterna uttrycks. Gemensamt för boendena är att de i större utsträckning bedöms ha miljökväliteter som ställer högre krav på utmaning, än de miljökväliteter som ställer lägre krav på utmaning enligt utmaningsgradienten (se figur 2). Exempelvis är miljökväliteterna *Öppet och utsikt* och *Lustfyllda och meningsfulla* aktiviteter närvarande, medan *Avskilt och skyddat* och *Vildhet och natur* är närvarande i mindre utsträckning.

Zon 4

Generellt för zon 4 på båda platserna hade den bekväma designen kunnat höjas genom att skapa fler räcken och sittplatser med kortare avstånd. Ytor som ligger nära boendet hade kunnat användas av målgruppen i mycket större utsträckning genom att designen var mer bekväm. Ett tydligt sådant exempel är vid vegetationsområdet med tillhörande bäck vid Smedsgården, som genom ett planare underlag, och räcken hade erbjudit att lättare kunna ta del av miljökväliteter som finns med brist i zon 3 vid tillfälle för platsanalys, till exempel *Vildhet och natur* och *Avskilt och skyddat*. Dessa är även miljökväliteter som är hälsofrämjande i synnerhet för den grupp som är känsliga för överstimulans (se figur 2).

Genom resultaten för stimulerande design (se tabell 4 och tabell 6) går även att se att Smedsgården har en närmiljö (zon 4) som i större utsträckning erbjuder stimulerande miljökväliteter, än för zon 3 i Trädgårdarna. Trädgårdarna erbjuder dock miljökväliteten *öppet och utsikt* i större utsträckning än Smedsgården. Gemensamt för zon 4 på båda ställena är att omgivningen ger ett kompletterande utbud av miljökväliteter att ta del av som ej finns i lika stor utsträckning i de övriga tre zonerna. Till exempel är miljökväliteten *Avskilt och natur* som är relativt låg i boendena, men går att ta del av i boendenas närmiljöer.

4.1.2 Hur beskrivs platserna utifrån ett hälsoerspektiv?

Båda platserna erbjuder en stor variation av miljökväliteter som utgör stimulerande design. Detta betyder att platserna erbjuder flera olika element i utemiljön som bidrar till hälsofrämjande effekter. Denna slutsats kan dras då miljökväliteterna som ingår i QET är evidensbaserade utifrån ett hälsofrämjande perspektiv.

Att utemiljön på båda platserna ständigt är närvarande även inne ifrån byggnaderna (zon 1), möjliggör för brukare som har svårt att ta sig ut att ta del av de hälsofrämjande effekter genom utsikten. Detta går i linje med Ulrichs (1984) studie som visade att personer mår bättre när de såg ut över ett grönområde jämfört med en tegelvägg vid sjukhusvistelse efter operation. Båda boendena utgör därmed också ett gott exempel på hur man likt Bengtssons principmodell om de fyra zonerna (2015) designat byggnadens kontakt med utemiljön på ett sätt så att även de brukare som kan antas vara extra svaga också kan nå hälsoeffekter, genom att maximera ljusinsläpp, utsikt och intryck från utemiljön in i byggnaden (zon 1). Detta är värdefullt med tanke på att det visats att

denna grupp når stor effekt av utemiljöns hälsoeffekter vilket presenterades i studien av Ottosson & Grahn (2006). Båda platserna är också planerade så att utemiljön går att få kontakt med från flera olika kroppspositioner (stående, sittande och liggande). Detta gör att en bred målgrupp inkluderas, med varierande behov utifrån fysisk förmåga, vilket framhävs som en viktig del i QET enligt Bengtsson et al. (2018).

De lågutmanande miljökvantiteter som fått låg skattning i zon 3 på båda platserna, finns representerade i zon 4. En stor del av boende på äldreboende kan antas vara känsliga för just överstimulans på grund av den kognitiva svikt som är ett symptom på ålderdom samt åldersrelaterade sjukdomar som demens (svenskt demenscentrum 2023). Detta innebär att lågutmanande miljökvantiteter är viktiga. Genom att öka närvaron av miljökvantiteterna *Rofyllighet*, *Avskilt och skyddat* samt *Vilhet och natur* i zon 3 anpassas miljön att i större utsträckning svara ann på målgruppens behov enligt utmaningsgradienten (se figur 2).

Boendet Trädgårdarna bedömdes i jämförelse med Smedsgården ha en större variation i utmaning inom boendets ytor tillhörande zon 3. Detta kan eventuellt förklaras genom den beskrivning som ges i bakgrunden. I den initiala planeringen av Smedsgården var målet ett helhetstag över hela vårdområdet där Smedsgården ligger. En omgestaltning av zon 4 skulle också ingå. I gestaltningen över de ytor som tillhör övriga vårdområdet (zon 4) skulle utflyktsmöjligheter möjliggöras för boende på Smedsgården. Om denna gestaltning utförts hade Smedsgården troligen haft större variation i stimulerande design i zon 4, som varit än mer kompletterande till zon 3 miljöerna än idag. Hade dessa ytor anlagts hade de därmed kunnat möjliggöra erbjudande av fler miljökvantiteter, exempelvis med önskvärdhet om *Avskilt och skyddat* samt *Vildhet och natur* som det i dagsläget är brist på i nära anslutning till boendena.

De lågutmanande miljökvantiteterna kommer på båda platserna troligen upplevas mer närvarande under andra årstider. Exempelvis kan växtligheten förväntas bli större och mer bladmassa kommer finnas vilket exempelvis skulle kunna öka avskildheten. Ett möjligt sätt att öka närvaron av dessa kvaliteter även på höst och vintertid är genom att öka mängden vintergrönt växtmaterial. Trots att dessa miljökvantiteter är svagt uttryckta på platserna för zon 3 vid platsbesök, erbjuds de boende att ta del av dessa genom värdefulla element som finns i deras omgivning i zon 4, vilket är positivt.

Möjliga åtgärder

Eventuella åtgärder för brister i bekväm design skulle kunna göra platserna säkrare och undanröja potentiella hinder för målgruppen i att ta del av de stimulerande miljökvantiteterna. Sådana åtgärder innefattar exempelvis risken att känna sig betraktad. Genom att skaffa fler ytor där man kan få vara ifred eller undkomma fönsterexponering på de ytor där fönsterna är många riktade mot utemiljön, kan

man minska känslan av exponering. Andra åtgärder kan vara att göra övergång mellan gångbana och rabatt mer tydlig och att ta bort eventuella kanter som går att snubbla på. Ledstänger på fler platser hade ökat bedömningen av bekväm design. Generellt för båda platserna är det är önskvärt att miljökvantiteter för bekväm design hade varit starkare i bedömning i zon 4. Omgivningarna runt boendena som speglar samhället utanför verkar inte ha planerats med ett målgruppsfokus där alla tänkbara målgrupper inkluderas med tillhörande behov. Min uppfattning är dessvärre att det inte är ovanligt att det är så i samhället i stort. Men kunskapen QET bidrar med genom principmodellen för fyra zoner av kontakt med utemiljön understryker vilken betydelse även omgivningar utanför vårdboende kan ha för att fungera kompletterande i att erbjuda miljökvantiteter som inte ryms inom närmsta området. Är zon 4 inte designat utifrån bekväm design, kan inte målgruppen heller ta del av all den potential som finns, varpå detta är av stor vikt.

4.2 Hur fungerar det att undersöka de två miljöerna med QET som analysverktyg?

Följande punkter beskriver teman över återkoppling på användningen av QET vid platsanalys vid Smedsgården och Trädgårdarna (se tabell 7).

Tabell 7. Resultatöversikt metodåterkoppling

Styrkor - Hjälper användaren att fatta hälsofrämjande beslut utifrån välgrundade beslut på en bredd av teorier - Hjälper användaren att studera helheten. - Verktygets komplexitet - Ger användaren en tydlig plan över faktorer den ska undersöka i miljön - Referensmaterial med bildexempel att tillgå - Skala vid bedömning tillför nyansering av miljökvantiteter - Lämnar öppenhet i tillvägagångssätt	Svagheter - Verktygets komplexitet - Otydlighet kring tillvägagångssätt vid platsanalys i fält - Miljökvantiteter öppna i tolkning - Subjektiv bedömning av miljökvantiteter - Administrativt bedömningsprotokoll saknas - Gradient 1–5 i vissa fall otillräcklig - Diskrepans målgruppsanvändning teori/praktik
Hot - Komplex referensmaterial: - Tidsbrist & brist på målgruppskompetens - Analys i flera steg - Tidsramarna påverkar upplevelsen vid analys - Väderlek och ljus påverkar bedömningen - Användarens referensram påverkar bedömningen - Situation 1 påverkas av fokus på förståelse av verktyget jämfört med situation 2 - Påverkan av enskild personals åsikt	Möjligheter - QET som gemensamt språk och referensbas - QET utbildar användaren - Utveckling av referensmaterial och administrativt material för ökad användbarhet - Tidigare arbeten med verktyget guidar användaren - Nyckelpersoner tillför ytterligare kunskap 2 situationer möjliggör att relatera miljökvantiteter till varandra - Fältanteckningar och fotodokumentation viktigt stöd för analys

4.2.1 Styrkor

Hjälper användaren att fatta hälsofrämjande beslut utifrån välgrundade beslut på bredd av teorier

QET hjälper användaren att se till olika teorier och principer som genom studier visats ha hälsofrämjande egenskaper kopplat till utemiljö och bidrar därmed till att göra designprocessen evidensbaserad. De teorier och principer som verktyget bygger på hade i sin mängd var för sig troligen varit mer komplicerade att bearbeta och ha i åtanke i designprocesser än genom dess sammanställda karaktär i QET.

Hjälper användaren att studera helheten.

Genom principmodellen *fyra zoner av kontakt med utemiljön* hjälper verktyget användaren att inte bara studera olika delar av en plats, utan hur dessa hänger ihop inifrån byggnaden och ut och därmed vilken helhet målgruppen erbjuds. Vid platsbesök blir det tydligt hur olika zoner kan fungera kompletterande för andra zoners brist i miljökvaliteter.

Exempelvis en zon 4 rik på *Vildhet & Natur* i Smedsgården, blir ett komplement till avsaknad av *Vildhet & Natur* i zon 3 (se tabell 2). Detta hjälper användaren att understryka andra områdets vikt utöver just den närmsta utemiljön, vilket kan vara av vikt vid strategiska val av placering av nya vårdboenden men även vid nulägesanalys av en plats där observatören påminns att platsens värde är större än enbart närmsta utemiljön.

Verktygets komplexitet

I verktygets upplevda komplexitet och bredd upplevs både svaghet och styrka. Styrkan består i att det är mångfacetterat och lyfter flera olika aspekter som är viktiga för design av hälsofrämjande miljöer.

Tillexempel ingår i verktyget att ta hänsyn till aspekter som både handlar om rumsliga fysiska faktorer, tex *öppenhet* eller *artrikedom*, och *rofylldhet* som snarare beaktar en upplevd känsla på en plats. Detta gör verktyget rikt i sitt innehåll.

Ger användaren en tydlig plan över vad den ska undersöka i miljön. Som användare erbjuds en trygghetskänsla i vetskapen att flera faktorer viktiga för hälsofrämjande design lyfts. Strukturen i verktyget ger även användaren en struktur att förhålla sig till i ett analys- och gestaltungsarbete, både genom de olika zonerna som ska undersökas samt miljökvaliteterna och genom de fyra processtegen som utgör QET (Bengtsson et al. 2014).

Detta ger förutsättningar för att arbeta på ett strukturerat sätt även om mycket flexibilitet finns kvar i instruktionerna som delvis är öppna vilket möjliggör för användaren att själv anpassa sin process utifrån olika platser förutsättningar.

Visuellt referensmaterial

Bildstöd i forskningssammanställningen (Bengtsson et al. 2018) hjälper användaren att tolka miljön utifrån tidigare arbete.

Olika textbeskrivningar och bildexempel över hur miljökvaliteterna uttrycks i olika zoner utgör ett stort stöd vid inläring av verktyget och dess innehåll samt vid fältarbete och efterarbete. Rapportserien evidensbaserad design av utemiljö i vårdsammanhang (Bengtsson et al. 2018) är just ett sådant referensverk med olika beskrivningar utifrån Alnarps rehabträdgård, vilket ger en styrka till processen liknande en manual. Tabell 2 och tabell 3 i rapportserien har använts kontinuerligt under de tre stegen *förarbete*, *fältarbete* och *efterarbete*. Vid förarbetet har dessa exempel studerats för att skapa en förståelse av vad som bör granskas i respektive zoner. Under fältarbetets gång har dessa beskrivningar fungerat stöttande genom att tydliggöra vad som ska undersökas i en zon.

4.2.2 Svagheter

Verktygets komplexitet

QET bygger på många teorier och principer vilket gör att det kan kännas omfattande att analysera en miljö utifrån alla olika aspekter. Det kan bli tidskrävande för den oerfarna att gå igenom alla delkriterier som ingår i en miljökvalitet. Detta kan utgöra en risk för nya användare som troligen minskar i takt med att användaren bekantar sig med verktyget och får ökad teoriförståelse.

Ospecificerat tillvägagångssätt vid användning i fält

Trots tabell 2 i forskningssammanställningen (Bengtsson et al. 2018) visar på tillvägagångssätt för verktyget, kvarstår en otydlighet kring processen inom dessa steg. Som användare är upplevelsen att beskrivelsen av *vad* som ska undersökas är rik, men att det uppstår frågetecken kring *hur* detta bör ske. Tid läggs på att fundera över följande frågor: Hur delar man lämpligast upp en plats i delområden som blir likvärdiga om de ska analyseras för att sedan användas för jämförelse eller mätning? Tex zon 3 som består av flera olika platser, bör de analyseras i sin helhet eller delas upp?

Vilka miljökvaliteter ska analyseras i de olika zonerna?

Genom forskningssammanställningen anges att olika miljökvaliteter beaktas eller ej tas i beaktning i olika zoner. En del miljökvaliteter står även beskrivna inom parentes. En beskrivande informationstext om hur ett resonemang kan gå till inför beslut om vilka miljöer som studeras i olika zoner skulle kunna öka tydligheten kring tillvägagångssättet, och samtidigt påtala eventuell flexibilitet. Användaren kan också fundera över om analys bör ske utifrån enbart det som finns i zonen eller

även det som i utsikten påverkar upplevelsen i zonen man befinner sig i trots att kvaliteten som sådan utgörs av element i annan zon?

Hur djupgående analyseras brukarperspektivet i steg 1?

Redan i steg 1 landskapsanalys beskrivs att det är en fördel om den som gör platsanalysen kan ha ett brukarperspektiv och föreställa sig brukarnas sätt att möta världen utifrån deras förmåga och olika hjälpmedel de använder (Bengtsson et al. 2018). Som användare upplevs en osäkerhet kring hur djupgående detta brukarperspektiv ska vara och om upplevelsen täckts in. Troligen uppstår denna osäkerhet på grund av att arbetet enbart utgör steg 1 i designprocessen. Steg 2 i designprocessen utgör att samla in målgruppsinformation, vilket hade minskat osäkerheten.

Svårigheter i hur ytor bör delas upp inför inventering för att spegla brukarens vardagsmiljö.

Vid platsanalys upplevs att det är komplext att fånga upp och presentera materialet på ett sådant sätt att det speglar respektive avdelnings förutsättningar till möjligheter att använda utemiljön. För att göra miljöanalysen avdelningskopplad i större utsträckning skulle det behövas två analyser. En analys som utgår från respektive avdelnings direkt kopplade utbud och upplevelse samt analys över helheten med sammantaget utbud för respektive zoner. Detta kan vara relevant för stora byggnader med många vinklar och hus kopplade till varandra vilka kan ge stora skillnader inom samma byggnad, jämfört med en enklare byggnad där personerna som befinner sig där har tillgång till alla ytor i lika stor utsträckning. Likt ovan hade steg 2 i designprocessen för QET troligen fångat upp dessa skillnader.

Miljökvalitetens bedömning påverkas av subjektiv upplevelse

Vid en första användning av QET slås observatören av miljökvaliteternas subjektiva karaktär och de svårigheter som finns i att bedöma hur närvarande en miljökvalitet faktiskt är. Många frågor dyker upp som kan inverka på upplevelsen. Exempelvis på sådana frågor kan vara; *När kan man säga att en plats är rofylld? Vad som upplevs rofyllt för en person kanske inte är det för en annan?* Den individuella upplevelsens påverkan på bedömningen blir tydlig, vilket betyder att olika användare i målgruppen också kommer ha olika upplevelser av olika miljökvaliteter. I forskningssammanställningen (Bengtsson et al. 2018) diskuteras exempelvis upplevelsen av *Vildhet och Natur* och hur denna kan skilja sig utifrån upplevelser. Dels blir det viktigt som användare av QET att vara medveten om att olika uttryck kan upplevas olika i grad av miljökvalitet, och ej enbart utgå från ens egna upplevelse, då den som utbildad kanske inte överens stämmer med målgruppens. Saker som ålder och kultur kan också inverka, till exempel att olika

generationer upplevt olika trender i växtuttryck av vad som kan anses vara omskött eller ej. Ett annat exempel är att en person uppvuxen i en storstad möjligen har en lägre tröskel för vad som anses ge en känsla av vildhet och natur än en person som är uppvuxen i skogsmiljö. Detta är viktigt att fundera kring, och främst ha med sig att användaren kan ha en annan upplevelse än bedömare. Ett sådant exempel kan vara att en äldre generation kan uppleva nedvissnat material som oskött och störande av *rofylldhet*, medan observatören ej störs och finner det vackert eller bidragande till biologisk mångfald. Subjektivitetens hot uppstår egentligen bara om verktyget ska användas för exakt mätning mellan två platser, eller för att ge utmärkelser baserad på mätning. I sådana fall kan ytterligare definition möjliggöra den risken. Referensmaterial hjälper användaren att ge exempel över hur en miljö kvalitet kan uttryckas. Återigen kan steg 2 bidra med mer info som kan vara stödjande i processen.

4.2.3 Möjligheter

QET som gemensamt språk och referensbas

Att ha kunskap om QET:s innehåll och förståelse för teorierna och principerna som är dess grund, bidrar även till att kunna använda ett språk yrkesverksamma emellan som gör att man enkelt och snabbt kan kommunicera om upplevelserna i en miljö eller tex önskade värden i planeringsstadiet av en plats.

Har man förståelse för de olika koncepten här, kan man på ett enkelt sätt uttrycka en viss känsla man vill uppnå genom att tala samma språk snarare än att försöka nå det kommunikationsmässigt genom att rita eller berätta om beståndsdelar tex olika typer av vegetation, eller försöka beskriva känslan enbart. Det blir en extra repertoar som gör att man enkelt och snabbt kan resonera, vilket är fördelaktigt och kan ha ett pedagogiskt värde i planerings och designprocessen.

QET utbildar användaren

Användning av QET för platsanalys kan bidra till att synliggöra för användaren rent praktiskt hur olika saker i miljön påverkar de olika faktorerna att kännas mer eller mindre starka i sin upplevelse på ett djupare sätt än att läsa det genom teori.

Således lär verktyget användaren. Ett exempel är sittplatser. Flyttbara sittplatser kan utgöra en stor förändring i hur en plats upplevs avseende miljö kvaliteter och utmaning i miljön. Till exempel kan en plats som är tom bli en plats för Sociala möjligheter eller Lustfyllda och meningsfulla aktiviteter genom att flyttbara möbler enkelt kan flyttas dit, vilket ger möjlighet att låta platser vara flexibla.

Utveckling av referensmaterial för ökad användbarhet

Utveckling av arbetsmaterial att använda i fält kan förenkla arbetet. Till exempel kan det vara praktiskt med en mer platseffektiv presentation av tabell 3 och 2 i

rapporten över forskningssammanställningen (Bengtsson et al. 2018) vilka utgör miljökvaliteternas innehåll. Att ha med dessa på ett översiktligt läsbart sätt att ha med i fält möjliggör att på ett lätt sätt uppdatera sig vid olika frågor som uppstår.

Positivt är att användaren blir mer bekväm med verktyget efterhand och övar in vad som ingår i verktyget och viktiga kvaliteter, vilket leder till ökad effektivitet med tiden. Troligen blir upplevelsen annorlunda för den person som är inarbetad med teorierna och har full förståelse för de olika delarna utan att använda stöddokument. För en sådan person som dessutom har stor erfarenhet att göra platsanalyser generellt, kan en avläsning av en miljö med QET troligen gå snabbt, där en direkt känsla för vilka kvaliteter som är dominerande kontra i avsaknad kan presenteras efter en snabb översyn.

Tidigare projekt, studier och arbeten guidar användaren

Dessa kan utgöra möjliga referensverk som underlättar användningen av arbetet med verktyget beroende hur det ska användas. Information som kommer från tidigare användning kan guida användaren i önskvärda delar i upplägg eller mindre önskvärda delar genom tidigare användares upplevelse, vilket effektiviserar processen.

Kontaktpersoner på plats

Att få kontakt med en person som är insatt i miljön som gör en första rundvisning och förklarar olika delar i miljön och hur de nyttjas underlättar navigering för utföraren av platsanalys. Personal blir också viktiga kunskapskällor i förklaringen över var olika platser tillhörande olika zoner finns, i synnerhet om områdena som analyseras är stora. Exempelvis kan personal snabbt tala om viktiga delar i zon 4 som används av målgruppen, som lätt kan riskera undgåas vid ett första besök, då mycket information ingår i att lära känna platsen. Detta ingår också vid steg 2 i designprocessen, men då endast steg 1 görs är detta en möjlighet för användaren som underlättar processen.

Kontakt med nyckelpersoner i planeringsprocessen

Information från de personer som varit med i planerings och utförandestadiet underlättade förståelsen av platsen genom den stora kunskap de besitter om platsen. Tillgång till planer och dokument ger goda förutsättningar i processerna av förberedelse, fältarbete och efterarbete.

Fältanteckningar och fotodokumentation viktigt stöd för analys
Vid besök på plats för analys är tiden ibland begränsad och både den faktorn och det att QET är ett innehållsrikt verktyg gör att efterarbetning av materialet blir nödvändigt. För att kunna göra en tillförlitlig analys med hjälp av efterarbete blir fältanteckningar skrivna på plats tillsammans med fotodokumentation ett viktigt

stöd till minnet från platsen. Vid efterarbete kan detaljer gå förlorade, som till exempel upplevelsen av vind eller ljud och känslan av rofylldhet. Däremot kan detta möjliggöra djupare eftertanke vilket är eftersträvansvärt med tanke på att QET är ett innehållsrikt verktyg med många kvaliteter att ta ställning till.

4.2.4 Hot

Komplext referensmaterial

Rapporten om evidensbaserad design för utemiljöer i vårdssammanhang är ett ovärderligt verktyg att ta stöd i som ny användare av QET-verktyget. Uppstår osäkerhet i fält, är det omständligt att börja läsa de långa beskrivningarna i rapporten, varpå ytterligare metodbeskrivning som är mer översiktligt att använda i fält över skulle vara gynnande.

Tidsbrist & brist på målgruppskompetens

Vid stora eller komplexa platser kan informationen vara så stor att detaljer missas. För mindre erfarna användare kan det vara ett kritiskt moment att endast ha ett avsatt tillfälle för platsbesök, då det kan vara svårt att uppskatta tidsåtgång för arbetet.

Det blir även tydligt att om man ej har inarbetad målgruppskompetens är risken stor att någon viktig aspekt ur bekväm design missas. Vid platsbesöket blir detta tydligt då personal är nyfikna och intresserade av att ett besök med syfte att undersöka utemiljön görs. Personalen påpekar aspekter ur bekväm design som kan vara en brist, på båda platserna. Dessa är för någon som besöker platsen vid ett enda tillfälle och till det ej har samma djupa förståelse för målgruppen lätta att missa. Detta upplevda hot blir ett argument för att steg 2 i QET processen där miljökvaliteternas betydelse för målgruppen undersöks djupare kan vara av oerhört stor vikt för att ej undgå viktiga aspekter i designen.

Situationella och personella faktorerers påverkan

Olika faktorer som är givna för stunden kan påverka resultatet vid platsanalys. Till exempel kan väderförhållande påverka genom att ett bister eller kallt väder kan påverka upplevelsen som mindre bekväm och behaglig, vilket kan bidra till en lägre skattning på olika miljökvaliteter, till exempel kvaliteten *rofylldhet*.

Andra situationella faktorer kan exempelvis handla om bedömarens fokuseringsnivå och känsla av kontroll eller upplevd stress. Följande beskriver hur två olika situationella faktorer kan påverka bedömningen: Vid platsbesök i Askersund och boendet Smedsgården går solen ner snabbare än räknat med, med en stor mängd yta kvar att undersöka. Det skapar en känsla av förlust av kontroll hos den som utför platsanalysen, som leder till mindre fokus, vilket kan påverka djupet i analysen eller att viktiga detaljer missas.

I detta exempel är således både väderfaktorer och mänskliga faktorer sådana som kan påverka bedömningen. Andra faktorer som kan påverka kan t.ex. vara att influeras av andras positiva eller negativa uppfattning och se miljön genom dessa glasögon, eller att låta årstidsfaktorer påverka, till exempel att en plats upplevs mer positiv vid strålande sol än vid mulet väder, vilket i sig kan göra bedömaren mer positivt inställd, men kanske även göra att fler boende besöker utemiljöerna och använder de på ett sätt som visar en kvalitets omfattning i större grad än vid mulet väder, genom att boende till exempel i större grad ägnar sig åt meningsfyllda och lustfyllda aktiviteter, vilket gör att utföraren av platsanalys ser detta i större grad än annars.

Bedömningsgradient 1–5

Vid genomgång av tidigare platsanalyser med tillhörande bedömningssystem ”finns, finns ej eller finns med brist” har upplevelsen varit att det saknats en möjlighet att med snabbhet avläsa till vilken grad något finns med brist. Är det en stor grad av kvaliteten som närvarar? Eller knappt något alls? Kanske klagas detta i en beskrivande text, men det kan finnas en fördel med att kunna illustrera det översiktligt.

En gradering av 1–5 möjliggör att tydligare detaljera detta och ge en snabb översikt i hur närvarande en miljö kvalitet är. Dock fungerar skalan 1–5 ej optimalt i alla lägen. Ibland är upplevelsen vid skattning att skalan ej räcker till och att det kan finnas ett behov av att poängsätta två miljö kvaliteters närvaro till exempel 3, trots att de skiljer sig mycket. I de fall det är så ger det en missvisande bild av bedömarens uppfattning. En större skala skulle kunna möjliggöra att visualisera detta ytterligare och kan med fördel prövas. Risken är att det blir svårsläsbart med fler siffror generellt jämfört med skalor med färre gradienter.

Analys i flera steg

Det kan upplevas svårt att förstå tillvägagångsplanen av en platsanalys genom QET som ny användare i fält. Det beror troligen delvis på den detaljrikedom som platser besitter, samt de flera olika aspekterna att ta ställning till i verktyget, tillsammans med frågetecknen hur man bör ta sig an platsen väl på plats.

Det gör att analysen ej är fullbordad efter platsbesök. Kanske är det inte heller syftet. Viktigt är att ha med sig att ens bildminnen och upplevelser försvagas när man lämnat en plats och möjligheten att de påverkas av nya upplevelser finns. Fotodokument blir ett gott komplement till detta faktum. Med foto finns dock risken att helheten och känslan går förlorade, då platser ofta är något mer än dess beståndsdelar, som upplevs svåra att helt få med vid fotografering. Besöksanteckningar blir ett bra komplement till foto och de analyser som hinns med på plats, som genom detta går att analysera i efterarbete mer utförligt och

detaljerat. Ur denna synvinkel blir det viktigt att fundera över lämplig tid för platsanalys och återbesök vid olika projekt.

Förberedelser av stor vikt

Hur väl insatt användaren är av platsen och dess förutsättningar från början kommer påverka förutsättningarna för insamling av information väl på fält. Om förberedelser ej är gjorda finns risk att förvirring uppstår som stjälar fokus från analysen av platsen i sig. Detta moment blir ej lika kritisk om möjligheter till upprepade besök på platsen finns.

Exempel på förberedelser som kan vara bra att ha gjort är till exempel att ha bildat sig en grundförståelse för kvalitaternas innebörd, inventerat vilka kvaliteter som bör beaktas i olika zoner enligt referensexempel i forskningssammanställningen (Bengtsson et al. 2018). Likaså är det värdefullt att i förhand bildat sig en uppfattning om vad som ingår i de olika zonerna och hur avgränsningar i varje zon vill göras för analys och jämförelse av till exempel utmaningsgradient, exempelvis uppdelning av olika trädgårdsrum tillhörande zon 3. Är denna förberedelse gott utförd i förväg och överförd till en dokumentstruktur att genomföra anteckningar och eventuell miljökvalitetbedömning på, är chanserna godare för en hjälpsam struktur i fält, vilket är av stor vikt för att inte blanda ihop material vid efteranalys.

Omvänt, om sådana förberedelser eller strukturer saknas, utgörs ett hot på analysmomentet, som dels lättare kan blandas ihop i efterhand, dels att analysmomentet på plats kan störas av att lägga tid på administration som kan ske i förväg. I detta fall utgjorde planöversikt med utskrivna zoner och delzoner, kopplade till anteckningsmaterial med utskriven plats och en markering på de miljökvaliteter som ej behövdes beaktas i varje zon. Utöver detta var det av vikt att ha översikt av miljökvaliteterna utskrivna, men på ett lättöversiktligt sätt där det går att se alla 19 miljökvaliteter samtidigt. Strävan är en liten mängd material att hålla reda på, för att möjliggöra fokus till platsen och struktur till fältanteckningar och efterarbete.

4.3 Slutsatser

Upplevelsen av att ha använt och utvärderat QET för platsanalys utifrån en hälsofrämjande kontext har varit god. Jag upplever att verktyget har hjälpt mig att besvara frågeställningarna och att undersöka de båda platserna utifrån ett hälsofrämjande perspektiv. Min upplevelse av tidigare platsanalyserfarenheter i utbildningssammanhang har varit att riktlinjer att förhålla sig till är få. QET bidrar med ramar att följa vid undersökning av miljön som känns hjälpsamma och stödjande i arbetet.

QET kan till vid en första bekantskap upplevas komplext, men desto mer tid jag bekantat mig med användning av verktyget, desto mer består min reflektion i att den upplevda komplexiteten snarare handlar om att platser i sig är komplexa och att det är ett komplext fenomen att ta ställning till de många delar och faktorer som rör en miljö. QET är ett bra verktyg som förmår att just samla upp en helhetskontext med många olika aspekter. Detta är nödvändigt för att till exempel skapa en bra vårdmiljö, där en helhetssyn inifrån byggnaden till områdets omgivningar behöver tas i beaktning och anpassas till de behov som finns hos den målgrupp den är avsedd för, för att skapa bästa möjliga resultat utifrån de förutsättningar som finns.

Vid användning av QETs designprocess kan jag som användare också känna mig trygg att flera olika faktorer i en miljö undersöks som har hälsofrämjande egenskaper, och att detta är grundat i forskning. Detta innebär att arbetet kan vara nyttigt vid kommunikation till beslutsfattande organ, för att påvisa hur olika åtgärder i miljön skulle kunna vara hälsofrämjande. Ett arbete som kan vara till hjälp vid sådan kommunikation kan i sin tur bidra till ökade förutsättningar för att skapa positiv förändring av befintliga miljöer eller skapa nya hälsofrämjande miljöer som kan gynna målgruppen äldre vid särskilda boenden och bidra till ökad hälsa.

Arbetet har möjliggjort att fler visuella exempel över hur miljökvaliteterna för bekväm respektive design kan te sig finns, vilket är ett av arbetets syfte. Vidare har miljöerna beskrivits på flera olika sätt. Slutligen har en metodåterkoppling gjorts som speglar min upplevelse av att ha använt QET i den specifika kontext som arbetet avser.

Referenser

- Bengtsson, A., Grahn, P., Outdoor environments in healthcare settings: *A quality evaluation tool for use in designing healthcare gardens*. Urban Forestry & Urban Greening (2014), <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2014.09.007>
- Bengtsson, A., Oher, N., Åshage, A., Lavesson, L., Grahn, P. (2018). *Evidensbaserad design av utemiljö i vårdsammanhang: En forskningssammanställning*. Landskapsarkitektur, trädgård, växtproduktionsvetenskap: rapportserie:17. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Bengtsson, A. (2015) *From experiences of the outdoors to the design of healthcare environments a phenomenological case study at nursing homes*. Department of Work Science, Business Economics and Environmental Psychology, Swedish University of Agricultural Sciences, Alnarp.
- Folkhälsomyndigheten. (2021). *Det är viktigt att förebygga psykisk ohälsa bland äldre*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/632eb2aa7efc488e99160fe01ecce254/det-ar-viktigt-att-forebygga-psykisk-ohalsa-bland-aldre.pdf> [2023-01-03]
- Folkhälsomyndigheten (2021). *Psykisk ohälsa vanligt bland personer 65 år eller äldre – men det går att förebygga Ett kunskapsstöd om äldres psykiska hälsa*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/d19b3cbf5a2441e5bc01d4f657f5ff40/psykisk-ohalsa-vanligt-personer-65-ar-aldre.pdf> [2023-01-03].
- Forum vårdbyggnad (2021). *Vinnare 2021. Juryns motiveringar av vinnare till vårdbyggnadspriset*. <https://www.forumvardbyggnad.se/vardbyggnadspriset/nominerade21/vinnare21/> [2023-01-04].
- Forum vårdbyggnad (2019). *Vinnare 2019. Juryns motiveringar av vinnare till vårdbyggnadspriset*. <https://www.forumvardbyggnad.se/vardbyggnadspriset/nominerade19/vinnare19/> [2023-01-04].
- Grahn, P. & Stigsdotter, U. (2010). *The relation between perceived sensory dimensions of urban green space and stress restoration*. Landscape and Urban Planning, vol. 94 (3-4), ss. 264-275.

- Hay, G. J. & Castilla, G. (2006). *Object-based image analysis: strengths, weaknesses, opportunities, threats (SWOT)*. Canada: University of Calgary.
- Nilsson, E. (2019). *The Swedish BPSD registry and outdoor environment assessment – Potential for development in dementia care*. Masteruppsats, Outdoor Environments for Health and Well-being, Sveriges lantbruksuniversitet.
- Oher, N. (2016). *Hälsofrämjande vårdmiljöer, från insida till utsida – En fallstudie av patienters användning och upplevelse på strålbehandlingen i Lund, Skånes universitetssjukhus*. Masteruppsats, Landskapsarkitektur, Sveriges lantbruksuniversitet.
- Ottosson, J. & Grahn, P. (2006). *Measures of restoration in geriatric care residences: the influence of nature on elderly people's power of concentration, blood pressure and pulse rate*. *Journal of Housing for the Elderly* 19:227–256.
- Sveriges arkitekter (2020). *Vinnarna i 2019 års vårdbyggnadspris*. <https://www.arkitekt.se/nyhet/vinnarna-i-2019-ars-vardbyggnadspris/> [2023-01-03].
- Socialtjänsten. (2021). *Statistik om äldre och personer med funktionsnedsättning efter regiform 2021*. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/statistik/2022-3-7784.pdf> [2023-01-03].
- Tigerschiöld, F (2019). *Evaluating a quality evaluation tool for use in designing healthcare gardens. A case study of a landscape analysis method applied to two stress rehabilitation gardens*. Masteruppsats, Sveriges lantbruksuniversitet.
- Ulrich, R. S. (1984). *View through a window may influence recovery from surgery*. *Science*, 224:420–421. DOI: 10.1126/science.6143402.
- Ulrich, R.S. et al. (1991) '*Stress recovery during exposure to natural and urban environments*', *Journal of Environmental Psychology*, 11(3), pp. 201–230. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80184-7](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80184-7). [2023-01-03].
- Whear, R. et al. (2014) '*What Is the Impact of Using Outdoor Spaces Such as Gardens on the Physical and Mental Well-Being of Those With Dementia? A Systematic Review of Quantitative and Qualitative Evidence*', *Journal of the American Medical Directors Association*, 15(10), pp. 697–705. <https://doi.org/10.1016/j.jamda.2014.05.013>. [2023-01-03].

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Du hittar en länk till SLU:s publiceringsavtal på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>.

☒ JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.